

YMPÄRISTÖFILOSOFIAN YHTENÄISYYDESTÄ

Onko ympäristöfilosofia yhtenäinen oppiala? Kysymys voi tuntua turhalta. Ympäristökysymyksestä ja sen ympärille syntyneestä ympäristöaatteesta, *environmentalismista*, on tullut hyväksytty osa julkista keskustelua. Se on vakiintunut niin poliittisen aktiivismin toiminta-alueeksi kuin valtiopolitiikan sektoriksi, ja ympäristöretoriikka on osa arkista kielenkäyttöämme. Ajatus näitä asioita käsittelevästä filosofiasta tuntuu itsestään selvältä. Tuttuus kuitenkin peittää jotain näkyvistä. Jos tunkeudumme nykyisen ympäristökeskustelun pinnan alle ja etsimme ideoita tai käsitteitä, joiden pohjalle yhtenäistä tutkimusalaa voisi rakentaa, ei niitä tunnu löytyvän. Selkeää ympäristöfilosofian alkupistettä tai perimmäistä kysymystä ei löydy, sillä ehdotukset perustuvat erilaisiin maailman käsitteellistämisen tapoihin. Tässä artikkelissa tarkastelen muutamia ehdokkaita ja osoitan, ettei ympäristöfilosofialla ole olemassa edes yhtenäistä tutkimuskohdetta. Sen keskeisin käsite, ympäristöongelma, hajoaa lähemmässä tarkastelussa ilmiöiden moninaisuudeksi. Väitän, että tämä on huono asia vain, jos pidämme kiinni yhtenäisyyden ajatukselta. Siitä luopuminen mahdollistaa ympäristöongelmien ja niiden taustojen rikkaam-

man ymmärryksen ja tuo ympäristöfilosofian lähemmäs käytäntöä.

KYSYMYS ALKUPERÄSTÄ

Missä ja milloin ympäristöfilosofia sai alkunsa? Helpoin tapa vastata on ajoittaa se 60- ja 70-lukujen “ympäristöherätyksen” yhteyteen. Tuolloin ympäristöongelmien aiheuttama huoli tunnustettiin merkittäväksi poliittiseksi kysymykseksi, ja toisaalta uudenlaisia ympäristöongelmia näytti syntyvän. Jälkimmäisestä selvimpiä esimerkkejä ovat ydinvoiman sotilaalliset ja tuotannolliset sovellukset sekä synteettisten kemikaalien käytön lisääntyminen maataloudessa toisen maailmansodan jälkeen. Termit ympäristöfilosofia ja ympäristöetiikka otettiinkin käyttöön 70-luvun alussa. Angloamerikkalaisessa maailmassa kaksi akateemista filosofiaa sivuavaa tekstiä olivat herättäneet jo aiemmin huomiota: Lynn Whiten “The Historical Roots of Our Ecological Crisis” (1967) ja Garret Hardinin “Tragedy of the Commons” (1968) (White 1997, Hardin 1968). Molemmat olivat kuitenkin alkujaan poikkeuksia ympäristökeskustelun luonnontieteellisessä valtaviirassa, jonka klassikoita ovat tietysti Rachel

Carsonin, Barry Commonerin ja Paul Ehrlichin tekstit.¹ Pioneerikirjoittajat esittivät moraalisia kannanottoja luonnontieteilijöinä. Nämä moraaliset painotukset eivät tietenkään tulleet tyhjistä, vaan kirjoittajat saivat vaikutteita syntyvästä ympäristökustelusta. Kuitenkin vasta vuoden 1970 Earth Dayn ja muiden avaintapahtumien jälkeisessä nosteessa aktivistit alkoivat vaatia filosofeja ”tartumaan toimeen”.²

Akateemisen ympäristöfilosofian keskeiset kysymyksenasettelut ja niihin liittyvät väittelyt syntyivät tässä vaiheessa. Whiten tunnettu kritiikki kristinuskon luonnonhallinnan henkeä kohtaan synnytti keskustelun ympäristöongelmien kulttuurisesta alkuperästä. Hän kirjoitti historioitsijana mutta toi keskustelun ideologikritiikin alueelle ja loi näin siteitä filosofisiin traditioihin. Hänen mukaansa ympäristösuhteisiin liittyvät käytännön ongelmat kumpuavat ideologisista/kulttuurisista asenteista, ennen kaikkea kristillisestä teologiasta. Tätä näkökulmasta katsoen asenteiden kokonaisvaltainen muutos oli ainoa ratkaisu, ja White etsi uusien asenteiden aineksia fransiskaanisesta kristillisyydestä. (White 1997.) Monet muut ajattelijat seurasivat hänen esimerkkiään ja lähtivät etsimään parempaa kulttuurista ideologiaa, environmentalistista metafysiikkaa tai uudenlaista eettistä ajattelua. Merkittävä poikkeus oli John Passmore, joka kyseenalaisti kokonaisvaltaisen ajattelun muutoksen tarpeen (Passmore 1980 ja 1997). Nämä pyrkimykset perustuivat yhteiseen ennako-oletukseen: ympäristökriisin ja tiettyjen uskomusjärjestelmien välillä on kausaalinen suhde. Etsittiin kriisin filosofisia tai ideologisia syitä ja parannuskeinoja.

Joitain filosofisia edeltäjiä oli olemassa, kuten yhdysvaltalaisen Aldo Leopoldin *Sand County Almanac* (1949).³ Se tuli kuitenkin tunnetuksi vasta, kun Sierra Clubin tukema editio ilmestyi vuonna 1970 itsetietoisen ympäristöfilosofian nosteessa. Aiemmin se oli ollut – kirjaimellisesti – ääni korvessa. Pääosin modernin ympäristöfilosofian edeltäjät olivat 1800-luvun luonnonsuojeluaat-

teen eli *conservationism*in äärimmäisiä ilmaisuja. Ne jättivät jälkensä seuraavan vuosisadan yhteiskunnallisiin liikkeisiin ja olivat kenties osaltaan innoittamassa niitä, mutta ne ovat silti osa omaleimaista traditiota. Erämaiden eli niin sanottujen koskemattomien alueiden suojeleu ihmistoiminnalta oli niiden keskeinen huolenaihe. (Haila 2001, 26-27.) Vasta uuden ja huomattavasti monialaisemman ympäristöliikkeen myötä ne tulkittiin ja otettiin haltuun eräänlaisiksi filosofisiksi tienraivaajiksi. Ne olivat ”oikeasti” osa ympäristöfilosofiaa.

Filosofisen suuntauksen muodostuminen nousevan ympäristöliikkeen jatkeeksi ei ollut ainoa filosofinen reaktio. Ympäristökysymyksiin liittyvät teemat olivat olleet tietysti läsnä muissa yhteiskunnallisissa liikkeissä jo varhaisesta 60-luvusta lähtien, etenkin Manner-Euroopan ja Pohjois-Amerikan uusvasemmistolaisuudessa. Alkujaan erilliset paikalliset kamppailut yksittäisten asiakysymysten kuten saastumisen, eroosion, suurten rakennusprojektien tai perinteisen elinkeinojen häviämisen ympärillä saivat huomiota ja tukea näiltä liikkeiltä. Kamppailu yksittäisistä ympäristöongelmista ei tee vielä ympäristöliikettä, mutta sen syntyyn johtava kehitys oli käynnissä. Kuten feministisen liikkeen uusi aalto sai ympäristöliikkeen mobilisaatiovoimaa opiskelija- ja rauhanliikkeen suvantovaiheessa. Samalla kamppailuita pyrittiin tulkitsemaan vanhojen liikkeiden agendan kautta.⁴

Monet vanhempien liikkeiden filosofit ja poliittiset teoreetikot alkoivatkin käsitellä näitä uusia teemoja, joita liikkeiden aktiivit olivat ottaneet omakseen. Herbert Marcuse, joka oli yksi uuden vasemmiston innoittajista, nosti ympäristöongelmat esille etenkin 60- ja 70-lukujen vaihteesta lähtien käsitellessään opiskelija-aktivismiin hajaantumista Yhdysvalloissa.⁵ Kommunitaristinen anarkistiteoreetikko Murray Bookchin oli käsitellyt ympäristökysymyksiä jo 50-luvulla. Suurempaa huomiota saaneissa 70-luvun kirjoituksissaan hän pyrki liittämään yhteen vapaudellisia ja ekologisista teemoja ennen kaikkea hierarkiakritiikin

avulla.⁶ Molemmat ajattelijat ja monet muut siis kiinnostuivat uudesta poliittisesta teemasta ja esittivät, että ympäristöliikehdintä oli osa vanhempia yhteiskuntakriittisiä projekteja.

Sekä Marcuse että Bookchin yrittivätkin kirjoituksissaan ikään kuin ottaa teoreettisesti haltuun ympäristöliikkeiden esiin nostamia teemoja ja tehdä niistä osan yleisempää vapautuksen tematiikkaa. Peruskuvio oli sama. Ympäristöongelmat nähtiin jonkin yleisemmän kulttuurisen ilmiön manifestaationa: herruuden, hierarkkisuuden tai hallinnan seurauksena. Bookchin jopa loi Hegelin filosofiasta tulkinnan, joka asetti yhteiskunnallisen vapaudenaatteen eräänlaisen luonnon vapauden jatkumoon. Feministiset ajattelijat ovat esittäneet samankaltaisia ajatuksia ”herruuden jatkumoista” (Plumwood 1993). Nähdäkseni sama trendi jatkuu nykymuotoisen globalisaation kritiikissä, jossa ympäristökysymys pyritään palauttamaan jäännöksettä esimerkiksi kapitalismikritiikkiin.⁷ Karkeimmillaan tämä näyttää ”hyvien asioiden ajajien” onnellisen yhteenliittymän retrospektiiviseltä selittämiseltä, jossa konkreettinen poliittinen työ ja sen tulokset puetaan teorian asuun. Ympäristöajattelun vastakkainasettelut niin sanotun puhtaan ekologisen tai biologistisen näkökulman ja yhteiskunnallisen lähestymistavan välillä eivät perustukaan ehkä pelkästään näkemyseroihin sisällöllisistä kysymyksistä vaan myös tällaiseen asetelmaan.⁸ Monet ihmiset näyttävät vain oletta- neen, että tämä onnellinen yhteenliittymä syntyy jäännöksettä ja vailla ongelmia, että sen taustalla on vahvoja sisällöllisiä syitä. Siksi ympäristökysymysten ja muiden yhteiskunnallisten kysymysten välillä täytyy olla rikkoutumaton yhteys. Tällainen optimismi on aivan yhtä epäkriittistä kuin ”ekologian” erottaminen ”sosiaalisesta”.

Akateemista ympäristöfilosofiaa vaivasivat tällaiset skismat jo alkuhetkestä lähtien. Ne tietysti ilmensivät erilaisia asenteita syntyvien ympäristöliikkeiden käytännön toimintaa ja organisoitumista kohtaan: luonnontieteellisten ja poliittisten selitys-

ten eroa, erilaisia korostuksia ympäristö-ongelmien suhteen (etenkin väestöteeman käsitteellistämässä) tai radikaalisuuden astetta. Niissä heijastui myös toimijoiden erilainen poliittinen tausta ja se, millaisia liittoutumia pidettiin mielekkäinä. Ennen kaikkea kyse on hyvin erilaisista tavoista käsitteellistää ympäristöongelmat ja sijoittaa ne poliittisen maailmankuvan osaksi – jopa niin pitkälle, että eri näkemykset voivat olla yhteen sopimattomia. Tämä tuli kuitenkin esille vasta myöhemmin. Ympäristöfilosofian alkuaikoina kaikki tuntuivat olevan samaa mieltä siitä, mistä oli kyse. He olettivat puhuvansa samasta ongelmas- ta mutta vetivät erilaisia johtopäätöksiä. Joukko ihmisiä piti samoja asioita tärkeinä.

Itsetietoisien ympäristöfilosofian syn- nyn taustalla ei siten ollutkaan yksi teksti, idea tai teoreettinen oivallus. Olennaista sen ymmärtämisen kannalta on, että jouk- ko ihmisiä identifioi itsensä uuden poliit- tisen projektin osaksi. He ottivat käsitte- lyyn yhteiskunnallisten liikkeiden nosta- mia asioita ja etsivät niihin filosofisia rat- kaisuja. ”Ympäristö” poliittisena kategoria- na ja ”ympäristöongelma” poliittisena kä- sitteenä olivat syntyneet, ja niiden piiriin tuotiin sekalainen joukko ilmiöitä, jotka oli aiemmin nähty erillisinä (Haila 2001, 23). Syntyvä filosofinen suuntaus otti tämän sosiaalisen konstruktion tutkimuskohtee- seen ja oletti sen sisäisen yhtenäisyyden. Mutta muodostavatko ympäristöongelmat yhtenäisen ilmiöjoukon, jonka voi ottaa tutkimuskohteeksi? Palaan tähän hieman myöhemmin.

* * *

Ympäristöfilosofian alkuperäkysymykseen voidaan antaa toinen vastaus. Monien mie- lestä kyse ei ole 70-luvun lapsesta vaan paljon vanhemmasta ilmiöstä. Ympäristö- filosofian ydinteemoista on keskusteltu pal- jon aiemmin – siis ympäristöfilosofia on ollut olemassa nimeään kauemmin. Ympä- ristömyönteisen tai ympäristön vahingoitta- mista kritisoivan ajattelun nähdään olevan

yleinen ideologinen tai filosofinen positio, joka ei ole sidoksissa 60- ja 70-lukujen poliittiseen kehitykseen ja ympäristöön poliittisena kategoriana. Heti alkuun on sanottava, että tämä tulkinta ei kaadu helpoisiin syytöksiin anakronismista. Artikulaation ja semantiikan välillä on ero, joka helposti unohtuu tuttujen aiheiden kohdalla. Vaikka ympäristöä poliittisena kategoriana ei ollut olemassa ennen 60-lukua, voidaan modernin ympäristöajattelun ja varhaisempien ideoiden välillä löytää merkittäviä samankaltaisuuksia. Ihmiset ovat toki kautta aikojen olleet huolestuneita ei-inhimillisten olentojen kohtelusta ja ihmistoiminnan sivuseurauksista niin ihmisyyhteisöille kuin muille eliöyhteisöille. On siten perusteita väittää, että ympäristöfilosofialla on pidemmät historialliset juuret.

Historiallisten syntysijojen paikantamisesta on kuitenkin hyvin erilaisia näkemyksiä. Alkoiko ympäristöfilosofia uudella ajalla, vai voimmeko löytää merkittäviä esimerkkejä jo varhaisemmilta aikakausilta? Kunnioitettavia edeltäjiä on etsitty keskiajalta ja aina roomalaisesta tai kreikkalaisesta antiikista asti.⁹ Voimmeko esimerkiksi löytää aiempia luontokäsityksiä, jotka ovat harmonisempia (mitä se sitten tarkoittaisikaan)? Kreikkalaisen antiikin filosofiassa esitetyt ajatukset “luonnon mukaisesta” elämästä ovat olleet suosittuja ehdokkaita. Whitea kritisoinut Robin Attfield on korostanut kristillisestä traditiosta löytyviä ei-inhimillisen luonnon “vaalimista” (*stewardship*) korostavia suuntauksia ja ylipäänsä kyseenalaistanut läntisen kulttuuriperinteen kokonaisvaltaista kritiikkiä vielä Passmorea vahvemmin (Attfield 1997). Yleisten asenteiden lisäksi on korostettu vanhojen kirjoittajien esittämää huolta ympäristön ilmiöitä kuten metsien katoamista kohtaan. Renessanssin, valistuksen ja varhaisen modernin ajattelussa esiintyy huolta kaupungistumista ja perinteisten maisemien tuhoutumista kohtaan. Toiset kantavat huolta saastumisesta, toiset taas valtaa “romanttinen” kaipuu menetettyyn Arkadiaan.

Ympäristöfilosofian alkukodin paikantamista määrittävät erilaiset näkemykset ympäristöfilosofian luonteesta. Mikäli juuret löydetään modernin eri vaiheiden ajattelusta, liittyy ympäristöfilosofia osaksi modernin kritiikkiä. Keskiöön nousevat modernisaation keskeiset ilmiöt ja niihin liittyvät ongelmat: kolonisaatio ja imperialismi, kapitalismi, modernit luonnontieteet, teollistuminen, kaupungistuminen, uudet teknologiset traditiot ja niin edelleen. Ympäristöfilosofian pioneereja ovat näitä kehityskulkuja kritisoineet ajattelijat. Tässä rajauksessa on kaksi keskeistä vaihtoehtoa: romantiikan erilaiset muodot Schellingistä Thoreauhon, Shilleristä Emersoniin, toisaalta kriittisen yhteiskuntafilosofian traditiot ja niiden piirissä etenkin sellaiset ajattelijat kuten Jean-Jacques Rousseau, Karl Marx tai Pjotr Kropotkin.

Siirtyminen kauemmas historiaan muuttaa asetelmaa. Whiten tapaan esimerkiksi Carolyn Merchant ja Val Plumwood ovat molemmat kytkeneet ympäristöongelmat tai yleisemmin ympäristön/luonnon tuhoutumisen “läntisen sivilisaation” oletettuihin peruspiirteisiin, aina muinaiseen Kreikkaan asti (Plumwood 1993, Merchant 1990). Ympäristöongelmat eivät siten ole tietyn periodin ja siinä vallinneiden käytäntöjen vaan yleisemmän kulttuurisen tai sivilisaationaarisen ajattelumuodon tuotteita. Näin sekä ympäristötuhojen syitä että niiden vastavoimia on haettava laajassa historiallisessa katsannossa. Esisokraatikot tai varhainen kreikkalainen mytologia ovat olleet yksi inspiraation lähde.

Ympäristöfilosofian tulkitseminen pitkän historiallisen jatkumon osaksi ohittaa kuitenkin nykyisen ympäristöfilosofian ja sitä taustoittavan ympäristökysymyksen ominaispiirteet. Tiettyjä modernin ympäristöajattelun kannalta keskeisiä ideoita ja käsitteitä ei yksinkertaisesti ollut olemassa ennen 1900-luvun puoliväliä. Ekologiatieteiden kehitys, kunnollinen ymmärrys globaaleista vaikutusmekanismeista, avaruusmatkojen tuoma globaali mielikuvasto ja suurrisikien tuoma ajatus äkkinäisestä ympäristö-

katastrofista ovat sen omaleimaisia piirteitä. Aiemmin oli toki olemassa huolta erilaisista ilmiöistä, joita nyt kutsumme ympäristö-ongelmiksi. Ilmiöiden tulkinta ongelmaksi ei tullut tyhjältä. Puuttui kuitenkin käsitteellinen maailmankuva niiden liittämiseksi yhtenäiseksi poliittiseksi asetelmaksi.

Tietenkään kyse ei ole täysin hyppäyksellisestä muutoksesta. Teoksessaan *Man and Nature* (1864) George Perkins Marsh esitti, että ihmiskunnasta on tullut globaalilla tasolla vaikuttava ”geologinen voima”. Marsh oli ilmeisesti saanut innoitusta 1800-luvun transendentalismista, joka korosti koskemattoman erämaan arvoa ja luonnossa vaeltelun moraalista merkitystä. Vuosisadan konservatismi yleisemmin korostikin ennen kaikkea esteettisen kasvatuksen päämääriä, kulttuurisen tai kansallisen perinnön merkitystä ja muita etenkin koskemattomiin metsiin liitettyjä arvostuksia. Sen pyrkimykset olivat siis jossain määrin erilaisia kuin myöhemmän luonnonsuojelun.¹⁰ Yleensä sen perspektiivi ei ollut globaali, mutta Marsh on selvä poikkeus joukosta, ja häntä onkin pidetty modernin ympäristöajattelun pioneerina. On kuitenkin huomattava, että Marsh käsitteli hyvin rajoitettua aluetta, ”maan kasvojen” muutosta eli selvästi havaittavia maiseman muutoksia. Orastavien ekologiatieteiden näkemykset olivat ilmeisesti hänelle etäisiä.

Muita myöhemmän ympäristöajattelun kannalta keskeisiä kysymyksiä, kuten ihmisten elinympäristöjen vaikutuksia terveyteen, oli käsitelty esimerkiksi jo 1700-luvun lääketieteessä. Aiheesta oli toki spekuloitu jo kauan. Hippokrates on tärkeä klassikko tässä yhteydessä.¹¹ Ekologiatieteiden kehitys 1800-luvulla on sekin tärkeä edeltäjä, mutta tätä kytköstä ei tule ylikorostaa. Moraalinen huoli on olennainen osa modernia ympäristöajattelua, eikä se ole sisäänrakennettu ekologiatieteiden historiaan (Worster 1985).

Mikäli siis ympäristöfilosofian väitetään olevan osa pidempää historiallista jatkumoa, se samalla etääntyy ympäristöherätyksen luomasta ”ympäristöstä” poliittiseen

na kategoriana. Tarkastelen tuonnempana, millaiselle pohjalle tällaista näkökulmaa voidaan yrittää perustaa. Joka tapauksessa väite yhtenäisestä ympäristöfilosofisesta traditiosta tai ajattelulinjasta vaatii joitain yhdistäviä tekijöitä tuekseen. Millä perusteella voimme vetää yhtäläisyyksiä nykyisen ympäristöhuolen ja varhaisempien ajattelutapojen välille? Molemmat ympäristöfilosofian paikannukset törmäävät kysymykseen yhtenäisyyden perusteista.

KYSYMYS IDENTITEETISTÄ

Alkuperään liittyvien näkemyserojen taustalla on syvempi kysymys ympäristöfilosofian identiteetistä: mistä siinä on kyse? Ensimmäinen vaihtoehto, ympäristöfilosofian liittäminen moderneihin ympäristökamppailuihin, tekee siitä yhteiskunnallisten kamppailujen jatkeen. Sen tehtävänä on kehittää parempia nykyongelmien analyysijä, ideoita niiden ratkaisuun ja/tai parempia argumentteja ympäristöystävällisen toiminnan puolesta. Äärimmillään ympäristöfilosofiasa haetaan filosofista ratkaisua nykyiseen kriisiin. ”Ympäristöystävällisen etiikan” jatkuva etsintä on tästä selkein esimerkki. Kyse ei ole vain vakuuttavampien argumenttien etsinnästä vaan oletuksesta, että filosofia voi löytää uudenlaisia eettisiä maksiimeja, joita sitten sovellettaisiin käytäntöön. Joka tapauksessa ympäristöfilosofian ala määritetty 1900-luvun jälkipuoliskon ympäristöliikkeen esiin nostamien huolenaiheiden mukaiseksi.

Tämä kontekstuaalinen kytkös tarkoittaa, että ympäristöfilosofiaa tehdään nykyongelmia koskevien ennako-oletusten valossa. Tutkimuskohteena on ilmiöjoukko, joka kytkettiin alkujaan yhteen poliittisessa prosessissa. Tämä poliittisen liikkeen tulos otetaan annettuna. Ongelma on selkeä, ja jäljelle jää vain ratkaisujen etsiminen.

Toisessa vaihtoehdossa ympäristöfilosofia näyttää käsittelevän yleisiä ihmiselämään liittyviä kysymyksiä. Ongelmajoukon sijaan se keskittyy yleiseen ongelmaan: yhteiskunnan, kulttuurin, kulttuuri-

sen vaiheen tai sivilisaation ympäristösuhteeseen, tai ihmisen suhteeseen ympäristöön ylipäänsä. Ympäristöfilosofian johdatusteksteissä ala määritelläänkin usein tähän tapaan: filosofian haara, joka tarkastelee ihmiskunnan paikkaa luonnossa (ks. esim. Oksanen ja Rauhala-Hayes 1997, 7).¹² Tällä päällisin puolin selvällä ja viattomalla muotoilulla on tärkeitä implikaatioita. Nykyiset ympäristöongelmat ovat osa yleisempää historiallista ilmiöjoukkoa. Niiden juuria etsitään metafysisistä tai uskonnollisista näkemyksistä, joistain taloudellisen tai poliittisen organisaation muodoista, keskeisistä kulttuurisista ajattelutavoista (kuten luonto/kulttuuri-dualismi) tai äärimmäisessä tapauksessa ihmisydestä itsestään. Siispä mikään nykyhetken tai lähihistoriaan rajoittuva selitys ei voi olla tyydyttävä. Kun tarkastelu ulotetaan näin korkealle abstraktiotasolle ja irrotetaan konkreettisista ilmiöistä, se kantaa helposti mukanaan oletuksen yleisestä syystä ja kenties yleisestä ratkaisusta.

Valinta näiden kohdennusten välillä määrittää sen, millaisia kysymyksiä ja vastauksia ympäristöfilosofia haluaa muotoilla. Me haluamme ymmärtää nykyisen kriisin eli viime vuosisadalla kehkeytyneen ongelmajoukon taustoja. Etsimmekö niiden taustalla olevia sosio-poliittisia tapahtumakulkuja tai yleistason ideologisia selityksiä, vai etsimmekö jossain mielessä perimmäisempiä syitä läntisen sivilisaation tai koko ihmiskunnan kohtaamille ympäristöongelmille aina ja kaikkialla?

MIKÄ ON YMPÄRISTÖONGELMA?

Näihin kysymyksiin ei voi vastata suoralta kädeltä, sillä ympäristöfilosofian identiteetin määrittelyn taustalla on vakavampi määrittelykysymys. Mikäli tarkastelukohteena ovat ympäristöongelmat, on täsmennettävä perusteet, joilla maailman ilmiöitä nimitään ympäristöongelmiksi. Tässä on kaksi ulottuvuutta: ensiksi, mitkä ilmiöt luetaan tähän joukkoon ja toiseksi, millä perusteella niitä kutsutaan ongelmiksi?

Ympäristöongelmien kentän rajaukseen on kaksi lähtökohtaa. Se voidaan rajata modernin ympäristökysymyksen mukaisesti, siis sen esiin nostamaksi ongelmajoukoksi. Tällöin näkökulma keskittyy viime vuosisadan tapahtumiin. Toisaalta se voidaan laajentaa koskemaan laajempaa ilmiöjoukkoa jossain pidemmässä historiallisessa katsannossa. Äärimmillään siitä tulee "ylihistoriallinen", mikäli ongelmana on ihmisyyden itse aina ja kaikkialla.¹³ Ympäristöfilosofian ja ympäristöongelman määrittelykysymykset asettuvat ymmärrettävästi samankaltaiseen vaihtoehtoasetelmaan. Tässä joudutaan kuitenkin yllättävään tilanteeseen, sillä näkemyseroista huolimatta molemmat määrittelytavat joutuvat tukeutumaan samanlaisiin ennakkokäsityksiin. Mikäli "ympäristöongelmasta" puhutaan yleisessä mielessä, jossain määrin yhtenäisenä ilmiöluokkana, täytyy eri ongelmien välillä olla jotain yhteistä. Muuten koko filosofisen oppialan olemassaolon tarkoitus tai ainakin sen yhtenäisyys tuntuisi katoavan.

Tähän ei kuitenkaan ole olemassa yksiselitteistä kriteeriä. Kuten edellä totesin, käsite ympäristöongelma luotiin poliittisessa prosessissa, ja sen piiriin asetettiin hyvin erilaisia ilmiöitä. Jotkut olivat aidosti uudenlaisia, jotkut taas olivat olleet jo pitkään esimerkiksi resurssitaloustieteen tai poliittisen taloustieteen asialistalla (esimerkiksi Rooman klubin kuuluisa raportti tai väestöräjähdykseskustelun edeltäjät). Erilaisia ilmiöitä yhdistelevä ja vahvan moraalisen latauksen sisältävä käsite yksinkertaisesti luotiin ympäristöherätyksen aikana. Miten laajaksi ympäristöongelmien joukko nähtäisiinkin, tämä käsitteellinen resurssi on määrittelyn lähtökohtana.

"Ympäristöongelman" tyyppitapaukset eli sitä luonnehtivat perusesimerkit tai *eksemplaarit* valittiin ympäristöherätyksen jälkeisessä poliittisessa liikehännässä. On olennaista ymmärtää, että kyse ei ole ensisijaisesti luonnontieteellisestä määrittelystä vaan eri toimijoiden välisistä neuvotte- luista ja kamppailuista, joissa esimerkiksi

kamppailu asiantuntijuudesta on keskeistä.¹⁴ Käsite syntyi näissä käytännöissä ja siitä tuli sekä poliittisten kamppailujen että tieteellisen ja filosofisen tutkimuksen kohde. Kaikki ympäristöfilosofian parissa toimivat ihmiset ovat perineet tämän ”ympäristöongelman” yleisen käsitteen, ja se vaikuttaa myös käsitteen alkuperäisen sovel-lusalueen ulkopuolelle ulottuviin tarkaste-luihin. Historiallista aineistoa tulkitaan sen kautta ja ympäristöongelmia nimetään sen mukaisesti. Käsitteen tuttuus vain tekee tämän vaikeaksi havaita.

Vaikka siis haluttaisiin irrottautua siitä poliittisesta rakennelmasta, joka saatiin kamppailtua yhteiskunnalliseen todellisuuteen 60- ja 70-luvuilla, se hiipii sisään takaovesta. Sanokaamme vaikka, että ympäristöongelmat ovat oire modernin yleisistä ongelmista. Emme voi edes esittää tätä väitettä ilman esiyymmärrystä siitä, mitä ympäristöongelma yleiskäsitteenä pitää konkreettisesti sisällään – mitkä ilmiöt kuuluvat tähän joukkoon. Meidän täytyy tietää, mistä puhumme. Aivan sama ongelma liittyy pidempään historialliseen kantsantoon, jossa ympäristöongelmat selitetään esimerkiksi luonto/kulttuuri-dualismilla. Samoin väite, että ihmisuus tuhoaa aina luontoa, vaatii konkretisointia ollakseen mielekäs.

Ympäristöherätyksen kulttuurisen kokemuksen lisäksi meillä ei kuitenkaan ole vahvoja perusteita rinnastaa hyvin heterogeenistä ilmiöjoukkoa ympäristöongelman käsitteen alle. Käsitteen laajuus tuntuu olevan intuitiivisesti selvä, mutta sisällölliset syyt ovat epäselviä. Kysymys on siis siitä, millä perusteella ilmiöt nähdään ongelmina. Edes ekologia-tieteet eivät tarjoa yksiselitteisiä kriteereitä, vaikka luonnon-tieteiden rooli koko ympäristöherätykses-sä oli tietysti erityisen tärkeä. Ilman tieteellistä luonnontutkimusta monista ilmiöistä ei yksinkertaisesti oltaisi tietoisia, eikä luonnonjärjestelmien muutoksien vaikutuksia voitaisi kunnolla ymmärtää. Vain tietynlaisista ympäristöilmiöistä päästään perille ei-tieteellisen käytännön oppimi-

sen ja niin sanotun asujan tiedon avulla (esim. Jokinen 2004, 134-146). Ekologia-tieteiden menetelmillä voidaan siis tutkia ympäristöjemme prosesseja ja kuvailla tapahtuvia muutoksia. Pelkkä muutos sinäl-lään ei kuitenkaan ole peruste sille, että voimme puhua ongelmasta. Ihmistoiminta on aina aiheuttanut ja tulee aiheuttamaan muutoksia maailmassa, kuten kaikkien elävien olentojen ja moninaisten epäorgaanisten tekijöiden toiminta. Oman elinympäristön muokkaaminen on yksi elämän keskeisiä piirteitä, ja yleisemmin: muutos on luonnossa vakio.

Mikäli modernin ympäristöherätyksen luomasta kehyksestä halutaan päästä kunnolla irti, joudutaan etsimään yhä yleisempiä ja abstraktimpia kriteereitä. Ympäristö-keskustelussa onkin ilmeistä, että ongelma-kentän määrittelyt vaihtelevat melkoisesti. On käynyt niin, että keskusteltaessa ympäristöongelmista ei välttämättä puhuta edes samasta asiasta. Aiheen tuttuus saa keskustelijat kuitenkin olettamaan kohteen yhtenäisyyden. Hyvä esimerkki on jatkuva kädenvääntö siitä, onko köyhyys vai epätasa-arvoisuus ensisijaisesti ympäristöongelmien taustalla. Taustalla on mitä ilmeisimmin erilaisia tapoja valikoida ympäristöongelmien joukkoa. Tämä epäsuhta korostuu edellä kuvattujen ympäristöfilosofisten määrittelytapojen kohdalla.

Jos siis sanomme, että kaikki ihmistoi-minnan aiheuttama muutos on ongelmallista, emme tee todistusaineistoon pohjautuvaa johtopäätöstä vaan esitämme uskonvairaisen väitteen.¹⁵ Selkeyden vuoksi sanottakoon, että vastakkainen väite on yhtä mieli-valtainen: ”Ihmistoiminnassa ei ole mitään ongelmallista, koska kaikki elämä muuttaa luontoa”. Kummatkaan eivät loppujen lopuksi sano mitään sisällöllistä konkreettista ympäristöilmiöistä. Mutta tietenkään yleis-pätevien kriteerien puute ei estä käytännöllisten erottelujen tekoa. Käytännöllisistä erot-teluistahan on kyse: mikä on ongelma, mikä ei? Asian ydin on siinä, että ”ympäristö-ongelma” ei ole vain kuvaileva vaan myös normatiivisesti ladattu termi. Ympäristö-

ongelmat eivät ole vain ympäristön ilmiöitä, ne ovat ongelmia jollekin. Ne tulkitaan ongelmiksi jostain näkökulmasta. Luonnontieteellinen tutkimus syventää ympäristönäkemyksiämme, mutta se ei tarjoa oikotietä ongelmaksi määrittelyyn. Tämä vaatisi universaaleja kriteereitä, joiden ongelmat kävivät edellä ilmeisiksi.

Tämä on ollut ympäristöfilosofialle kova pala purtavaksi. Modernin ympäristöhuolen aikana syntyneille ihmisille ympäristöongelma näyttää selkeältä kategorialta, vaikka ongelmien ajoituksesta ja taustoista voidaankin olla eri mieltä. Orgaaniset päästöt vesistöihin, vakava paikallinen myrkyllinen saastuminen, hajanainen ilmakehän tai valtameren saastuminen, otsonikerroksen vaurioituminen, ihmistoiminnan kiihdyttämä ilmastonmuutos, eroosion kiihtyminen, makean veden ja viljelysmaan kato, myrkkujen kerääntyminen ekosysteemiin, biotooppien tuhoutuminen tai monokulttuurien ja kaupunkien leviäminen ovat kuitenkin hyvin erilaisia ilmiöitä. Niitä ei saa liitettyksi yhteen minkään selvän kriteerin avulla. Ongelman ja ei-ongelman välisen rajan vetäminen on aina ongelma. Näyttää hyvin selvältä, että suurkaupunkien esikaupunkien leviäminen niin sanotuille koskemattomille luonnonalueille on ongelmallista – mutta missä mitassa rakennustoiminnasta tulee ongelma, ja millaisia ympäristöjä pidetään erityisen arvokkaina (ja mistä syystä)? Kaikkea kulttuurista rakentamista ei voi noin vain leimata ongelmaksi turvautumatta yksisilmäiseen moralistiseen akseliin.

Ongelma moninkertaistuu, kun pidennämme aikajanaa ja ulotamme tarkastelun kohteeksi sellaisia ilmiöitä kuin Rooman valtakunnan lyijypäästöt, muinaisen Kreikan metsien tuhoutumisen, Pääsiäissaarten eroosion tai mammuttien sukupuuton. Mikäli uudenlaisia ympäristöjä on syntynyt aikaisempien osin ihmislähtöisten muutosten luomalle pohjalle, kuinka nykytilanetta on tulkittava?

Ympäristöongelman – ja sitä kautta myös ympäristöfilosofian – yhtenäisyyden

väite vaatisi, että tässä kirjavassa joukossa olisi jotain yhteistä. Jollain perusteella ne täytyy voida kerätä yhteiseksi poliittisen toiminnan ja filosofisen tarkastelun kohteeksi. Onko meidän mahdollista luoda yleisiä ympäristöongelman kriteereitä? Ympäristöliikkeiden nostettua poliittiseen tilaan uudenlaisia kysymyksiä, kuten perinteisen kaupunkimaiseman häviämisen, voidaan hyvin kysyä, missä mielessä ne ovat ympäristöongelmia, jos lainkaan. Pelkäämään se, että ympäristöjärjestöt ja -puolueet sekä yksittäiset aktiivit ovat ottaneet ne asialistalleen, ei liene pätevä syy kutsua niitä ympäristöongelmiksi. Etenkään ympäristöfilosofia ei voi määrittellä kaupunkiympäristön muutosta ongelmaksi sen enempää kyselemättä, sillä tämä redusoi perustavimman käsitteen poliittiseen liikehdintään ja sen ailahteluihin. Yhteiskunnalliseen toimintaan liittyvän filosofian ei tulisi olla vain poliittisen työn jatke, joka etsii vastauksia ”ulkoa” annettuihin kysymyksiin. Sen on kyettävä tarkastelemaan esimerkiksi poliittisen agendan laajentamisen syitä ja mielekkyyttä.

YMPÄRISTÖONGELMIEN MONINAISUUS

Ympäristöajattelu ei ole koskaan puhtaan objektiivista sanan kärjistetyssä mielessä. Kaikki kriteerit ovat lopulta yhteiskunnallisen kamppailun ja neuvottelun tulosta. Tämä ei ole ainoa ympäristöongelmien määrittelyn ongelma. Ympäristöfilosofien tulee myös tiedostaa, että erilaiset tavat käsitteellistää ympäristöongelmia paljastavat ne hyvin erilaisessa valossa. Kysymys on siitä, onko ympäristön ilmiöiden välillä yhtäläisyyksiä vai merkittäviä eroja. Samuus ja erilaisuus ovat kuitenkin aina suhteellisia. Ilmiöt ovat samanlaisia tai erilaisia suhteessa johonkin näkökulmaan. Seuraavassa käsittelemme kolmea yleistä näkökulmaa.

1) Kumpuavatko eri ympäristöongelmat samasta lähteestä; onko niillä yhteisiä syitä? Liikenteen tai vastaavan yhtenäisen

järjestelmän päästöt muodostavat sekakoos- teisen joukon hiukkasia ja kaasuja, jotka osallistuvat erilaisiin ympäristöprosesseihin alueelliselta globaalille tasolle. Tarkas- telukohteeksi voi ottaa jonkin taloudelli- sen instituution ja katsoa, millaisia seura- uksia sen toiminnalla voi olla. Laajemmat näkökulmat ovat toki mahdollisia. Esimer- kiksi ihmistoiminnan kiihdyttämän ilmas- tonmuutoksen syyt ovat moninaisia ja ulot- tuvat pitkälle historiaan. Silti monet pääs- tölähteet ja kasvutrendit voidaan jäljittää uskottavasti yleisiin poliittis-taloudellisiin tekijöihin.

Tästä näkökulmasta voi väittää, että Yhdysvaltain talous tai kapitalismin nyky- muoto muodostavat ympäristöongelman, siis yhtenäisen ympäristöongelmien läh- teen. Tällaisen yleistyksen teko kuitenkin kohdistaa huomiota tietynlaisiin ongelmiin, ja siinä abstrahoidaan tietoisesti monia esimerkiksi ilmastonmuutokseen liittyviä seikkoja. Nykymuotoinen kapitalismi voi olla lukuisten ympäristölle tuhoisien kehitystrendien lähde, mutta kääntäen ei voida sanoa, että kaikki ympäristöongelmat joh- tuvat siitä. Siksi myöskään ympäristöfilo- sofiaa ei voi tyhjentää mihinkään kriittisen yhteiskuntafilosofian projektiin. Tällaiset poliittiset kertomukset jättävät useimmiten sivuun kysymyksen siitä, miten yhteiskun- nalliset järjestelmät välittyvät konkreetti- siksi ongelmiksi. Pelkkä globaalien kriisin ”edustajien” tai indikaattorien nimeäminen (ilmastonmuutos, resurssien kulutuksen kasvu, riippuvaisuus fossiilisista polttoai- neista) ei riitä. Esimerkiksi taloudellisen kasvun kritisointi on mielekäs näkökulma, mutta ympäristökysymyksen yhteydessä se tulee kyetä kytkemään konkreettisiin ta- pahtumakulkuihin.

2) Liittyvätkö yksittäiset tekijät yleisem- pään ympäristön ilmiöön? Ottavatko ne siis osaa kehityskulkuun, joka on niiden välitöntä vaikutuspiiriä laajempi? Esimer- kiksi monet päästölähteet voivat vaikuttaa yleisempään saastumisilmiöön, kuten jon- kin alueen vesistön tai merialueen saastu- miseen. Paikallisella tasolla niiden vaiku-

tukset siis ovat erilaisia kuin yleisemmällä tasolla. Tällöin on oltava jokin prosessi, joka liittyy pienempiä mittakaavoja yh- teen. Hiilen, metaanin ja muiden kasvi- huonekaasujen päästöjä tulee monenlai- sista lähteistä, eikä kaikkien välille voida vetää sosio-poliittisia yhteyksiä. Siitä huo- limatta ne kaikki osallistuvat samaan glo- baaliin ilmastojärjestelmään. Siksi onkin perusteltua sanoa, että esimerkiksi hiili- dioksidin päästöt muodostavat yhdessä ympäristöongelman. Ympäristöprosessin nä- kökulmasta yhteinen nimittäjä löytyy, mut- ta syiden näkökulmasta voidaan esittää vain rajallisia yleistyksiä, kuten edellä tote- sin. Poliittisen toiminnan kannalta syihin liittyvät yleistyksiset ovat olennaisia, mutta ilmastonmuutoksen dynamiikan ymmärtä- misessä on käytettävä eri näkökulmaa.

3) Onko erilaisilla ilmiöillä samankal- taisia vaikutuksia? Hyvä esimerkki on sade- metsäpeitteen tuhoutuminen ympäri maa- ilman. Vaikkapa Brasilian tapauksessa tun- tuu toivottomalta yrittää purkaa sademet- sätuhojen taustalla olevaa syiden sekasot- kua. Ongelman moniulotteisuus synnyttää kilpailevia syntipukkeja kuten köyhyys, kaskiviljely, metsäteollisuus, karjankasva- tus, huono asutuspolitiikka ja maakeinot- telu. Syntipukkien valintaan liittyy erilais- ten yhteiskunnallisten näkemysten välinen kilpailu. Ei ole kuitenkaan varmaa, että koko ilmiötä voidaan selittää yhden kerto- muksen avulla. Aivan kuten köyhyys, se voi kummuta monenlaisista lähteistä.¹⁶ Eri- laiset tekijät näyttävät kuitenkin johtavan samaan konkreettiseen ja mitattavaan tulok- seen, metsäpeitteen vähenemiseen. Edellä tarkasteltiin laajan mittakaavan ympäristö- prosesseja. Tässä on kyse *kumulatiivisista* ympäristöongelmista. Yhdistävää ekologista järjestelmää, joka välittäisi eri tekijöiden vaikutuksia, ei ole olemassa. On vain olemassa joitain muuttujia, joita seuraa- malla ongelma voidaan konstruoida: metsä- peitteen ala, populaatioiden koko, lajien määrä ja niin edelleen.

Laaja sademetsäalue on kouriintuntu- van todellinen, ja sen elämään liittyy mitä

moninaisimpia kiertokulkuja, joista osa on paikallisia ja osa ulottuu laajalle. Metsä on todellinen, mutta metsätuho ympäristöongelmana luodaan vasta laskutoimitusten avulla ja kamppailemalla näin todettu ilmiö julkiseen tilaan. Toisin sanoen metsä kokonaisuutena on tietysti olemassa, mutta metsä yhtenäisenä ekologisena yksikkönä ei ole “luonnollinen fakta” kuin vain hyvin spesifien tekijöiden kannalta. Vielä vähemmän lukuisat sademetsäalueet ympäri maailman muodostavat kokonaisuutta – muuten kuin metsätuhojen ilmiön konstruoinnin kautta. Tällä tavoin moderni ympäristötietoisuus on vaikuttanut yleisemmin maailman ymmärtämisen tapoihin.

Väestönkasvu on toinen esimerkki laskennallisista ilmiöistä. Ihmisväestön kasvu maapallolla on todellinen ilmiö, eikä laskutoimitusten tuloksia voi kiistää. Ihmisiä on enemmän kuin ennen. “Väestönkasvu” ei ole kuitenkaan yhtenäinen ilmiö, sillä mitään yhteistä dynamiikkaa ei ole olemassa. Väestönkasvu kahdella eri alueella voi liittyä aivan erilaisiin syihin. Itse asiassa kun kasvun luonnetta tarkastellaan, kyse voi olla olennaisesti eri ilmiöstä! Erilaisten väestöllisten tilanteiden liittäminen yhdeksi väestönkasvun ilmiöksi on vähintäänkin metodologinen yleistys ja usein retorista politiikkaa.

Ympäristöongelmien laskennalliseen konstruktioon liittyy aina yksinkertaisuuksia. Jotta väestönkasvu, biodiversiteetin kato tai metsäkato saadaan näyttämään yhtenäiseltä ilmiöltä, on joitain aspekteja suljettava tarkastelun ulkopuolelle. Ongelman globaali konstruktio vaatii tietoista likinäköisyyttä ja olennaisten kysymysten unohtamista, kuten “Missä ja miksi väestö kasvaa? Onko se yhteydessä väestökatoon jollain toisella alueella? Mitä vaikutuksia väestömuutoksilla on juuri tässä tapauksessa? Millaisia toimeentulokäytäntöjä alueen ihmiset harjoittavat, ja vaativatko ne tiheää vai harvaa asutusta? Liittyykö väestön kasvun joidenkin ympäristövaikutusten vastaavaa kasvua?” Tällainen idealisaatio kuitenkin johtaa helposti siihen, että on help-

po unohtaa näiden konstruktioiden luonne ja nähdä ne ilmiöinä vahvassa mielessä – siis sellaisina, joilla on edellä kuvatun kaltaisia välittäviä tekijöitä. Näin esimerkiksi väestökeskustelu (ja ennen kaikkea väestöpolitiikka!) voi mennä pahasti metsään, mikäli siinä otetaan käyttöön sellaisia ajattelustrategioita, jotka sopivat esimerkiksi ilmastonmuutoksen tai merien saastumisen ymmärtämiseen. “Populaatiodynamiikan” kohdalla tällaisia kategorivirheitä on tehty usein. Sen kuvaukset eivät ole kuvauksia yhtenäisestä ilmiöstä vaan teoreettisia välineitä, joilla on omat rajoituksensa.

Nämä näkökulmat ympäristöongelmiin avaavat erilaisia kysymyksenasetteluita ja vaativat erilaisia vastauksia. Yleistyksiä taloudellis-poliittisten järjestelmien tendensseistä, globaaleista ympäristöprosesseista tai yleisistä kehityssuunnista voidaan luoda, mutta ne ovat vastauksia eri kysymyksiin eivätkä täysin yhteismitallisia. Niissä puhutaan aina jossain määrin eri asioista. Jos tätä ei ymmärretä, tulee hyvin tarkkaan rajatusta näkökulmasta luoduista esityksistä koko tilanteen kuvia. Tietyn ympäristöongelmien joukon sijaan ne kuvaavat ympäristökriisiä kokonaisuudessaan. Ympäristöhistoriallisessa tutkimuksessa tällainen taipumus on ollut erityisen vahva. Kun ympäristön tuhoutuminen/köyhtyminen tiivistetään lajikatoihin, eroosioon ja uudistumattomien resurssien kuluttamiseen, on tietysti mahdollista vetää samankaltaisuuksia hyvin erilaisten historiallisten tilanteiden välillä. Tästä vedetyt johtopäätökset kuitenkin vaativat melkoista yksinkertaistamista ja esimerkiksi radikaalisti erilaisten historiallisten kontekstien yksikasvoistamista. Miten muuten olisi ymmärrettävissä, että Pääsiäissaarten kaltaista “laboratorio-esimerkkiä” käytetään edelleenkin analogiana globaalille ympäristökriisille tai Kaksoisvirtain kulttuurin tuhon väitetään kertovan jotain perimmäistä kaikista ihmisyyteisistä? (esim. Pointing 1993)¹⁷

Ympäristöongelmien moninaisuus ja heterogeenisyys asettavat ympäristöfiloso-

fian perinteisiä asenteita kyseenalaisiksi. Ympäristöongelmat eivät muodosta yhtenäistä kohdetta. Mikä tahansa ympäristöfilosofian esitys, joka olettaa kohteensa olevan ongelmaton ja selvä, on lähtökohteisesti väärässä. Me emme voi vain olettaa ongelmaa ja lähteä etsimään syitä ja ratkaisuja – tällöin ymmärrämme ympäristöongelmien luonteen väärin. Tämä myös tarkoittaa, että ympäristöfilosofiaan perinteisesti kuulunut yhteisen ympäristöongelmien syyn etsintä on vähintäänkin kyseenalainen pyrkimys. Ongelmien kirjavuus iskee yleisselityksiä kasvoille. Jos otamme ongelmakimpun annettuna ja oletamme, että yksi selitys löytyy, on filosofinen ja poliittinen ymmärryksemme halvaantunut.

Osa näistä ongelmista on ympäristöfilosofisessa ajattelussa tiedostettu. Esimerkiksi luonnossa tapahtuvan muutoksen ja ihmislähtöisen muutoksen suhteen pohdinta on otettu vakavasti.¹⁸ Väitän silti, että ympäristöfilosofit ovat enimmäkseen kiinni oletuksessa ympäristöongelmien syvästä yhtenäisyydestä. Siksi tietty yleistämisen tendenssi on hallinnut ympäristöfilosofista keskustelua. Tätä oletusta vahvistaa varmasti se, että monet ympäristöfilosofit kokevat suurta moraalista huolta nykyisistä ongelmista ja ovat lähellä poliittista liikehdintää. Tämä kytkös käytäntöön on ympäristöfilosofian suuri vahvuus mutta myös sen heikkous. Nykytilanteen kiistämätön vakavuus, kriisin ja uhkan tunne, näyttäisi vaativan syiden ja ratkaisujen perusteisiin asti ulottuvaa analyysiä. Itsekriittinen ja omien käsitysten syventämiseen tähtäävä analyysi nähdään turhaksi tai jopa vaaralliseksi. Samoin ympäristöliikkeiden parissa monet näyttävät oletavan, että poliittinen liike tarvitsee järkkymättömän ideologisen kivijalan pysyäkseen elossa. Ympäristökeskustelun ennako-oletusten kritiikki tukitaankin helposti tilanteen vakavuuden vähättelyksi.

Filosofisten pakettiratkaisujen epäileminen ei kuitenkaan johda maailman konkreettisten ongelmien epäilyyn. Eliöiden elinympäristöjen tuhoutuminen on

tosiasia, kuten saastuminen, kriittiset muutokset ilmastossa ja niin edelleen. Ympäristöajattelun kriittisellä reflektiolla on käytännöllinen ulottuvuus: halu ymmärtää, mitä maailmassa tapahtuu ja miksi. Tähän ei ole olemassa helppoa oikotietä. Vaikutavalta kuulostavan ja retorisesti vetoavan yleistyksen löytäminen on houkuttelevaa, ja sen pohjalle voidaan rakentaa tyylikkäitä iskulauseita – mutta pitävätkö ne paikkansa? Kohtaavatko käsitteellistyksemme konkreettisen maailman ilmiöt?

YMPÄRISTÖ ITSE YHTENÄISYYDEN PERUSTANA

Miten voisimme nähdä ympäristöfilosofian yhtenäisenä, jos tarkastelun kohteet hajaantuvatkin kirjavaksi ongelmakentäksi? Ehkä kuitenkin löytyy jokin perustaso, josta kaikki voivat olla samaa mieltä. Kyse on kaikesta huolimatta ympäristöongelmista, ei esimerkiksi sosiaalisista ongelmista. Ympäristöfilosofia käsittelee inhimillisiä suhteita ympäristöön, ei ihmisten välisiä suhteita.

Tämä sidos ei ole edes heikko vaan se on olematon. Kaikki ympäristöön liittyvät kysymykset eivät ole “ympäristökysymyksiä” siinä mielessä, mihin käsite poliittisena konstruktiona viittaa. Loppujen lopuksi ympäristö voi tarkoittaa mitä tahansa, joka ympäröi jotain olentoa. Se ei rajaa selkeästi jotain todellisuuden osa-alueita. Onkin käynyt niin, että sanan ympäristö ala on laajentunut käsittämään melkein mitä tahansa, kuten puhe kaupunkiympäristöstä, kulttuurisesta ympäristöstä tai globaalista ympäristöstä osoittaa. Käytössämme ei ole yhteistä ympäristön käsitettä.

Tässä kohdin on oltava varovaisia, sillä etymologialla on filosofiassa ollut taipumus vallata alaa käsitteelliseltä ymmärrykseltä. Sama ilmaisu tai sukulaisilmaisut voivat viitata samaan aikaan moniin eri asioihin, ja ajan myötä merkitykset voivat muuttua ja korvautua uusilla. Tämä on kaikille selvää, mutta kulttuurisesti keskeisten ilmaistujen kohdalla se tavataan unohtaa. Sana ympäristö viittasi alkujaan subjektikeskei-

seen elämän tai kokemuksen ympäristöön, kuten sekä suomen että englannin kantasanat osoittavat. Englannin verbi *environ* (vanhempi muoto *envirouner* on ranskalaista juurta) tarkoittaa ympäröimistä, jonkin sulkemista rajojen sisään. Sana *environment* merkitsikin biologiassa, varhaisessa ekologiassa, antropologiassa ja lääketieteessä jonkin olennon elämänympäristöä – maailmaa, joka ympäröi sitä. Modernin ympäristökeskustelun myötä sille vakiintui kuitenkin uudenlainen merkitys. Ympäristöstä tuli ihmistoiminnan ennen kaikkea ei-kulttuurinen konteksti. Alkujaan sitä käytettiin vielä kontekstuaalisessa merkityksessä. Se viittasi jonkin alueen ympäristöön, joka oli suhteessa johonkin toimintaan tai yhteisöön. Ympäristökeskustelun edetessä “ympäristöstä” on kuitenkin tullut yleistermi, jopa “luonnon” synonyymi.

Lukuisten ympäristöjen moninaisuus on sulautunut yhdeksi ympäristöksi, joka on tuolla jossain, meidän ympärillämme ja meistä erillistä. Siitä on tullut luonnon tavoin ihmisyyden vastakohta. (Ingold 2003.) Tämän merkityksen vakiintuminen on tärkeä osa edellä kuvatun ympäristön poliittisen kategorian syntyä. Sen tuloksena on syntynyt kaksi poliittista aihealuetta, ympäristöllinen ja sosiaalinen, jotka ovat olennaisesti erilaisia. Vaikeudet ymmärtää ympäristöongelmien yhteiskunnallista taustaa ja niiden yhteyksiä muihin yhteiskunnallisiin kysymyksiin kuvastavat tämän jaon vahvuutta. Kun ympäristökysymyksiinä pidetyt ilmiöt rikkovat tätä rajaa ja astuvat sosiaalisuuden alueelle, syntyy hedelmättömiä kiistoja siitä, mitkä ovat “oikeita” tai “varsinaisia” ympäristökysymyksiä.¹⁹ Ironista kyllä, vaikka näitä elinympäristöjemme aspekteja näyttää olevan vaikea sisällyttää yhteiskunnallisiin pohdintoihin (muuten kuin valmiin agendan kautta), ovat monet muut aspektit olleet käsitteellisesti osa yhteiskunnallisuuden aluetta aina: resursseina, raaka-aineina, asutettavana maana, omaisuutena, maisemana, esteettisenä kokemuksena...

Vaikeuden taustalla on se, että ympäristöä ei ole olemassa konkreettisenä totaliteettina. Ympäristö käsitteellisenä totaliteettina on elossa, mutta käytännössä ympäristömme hajoavat lukemattomiksi osatekijöiksi ja niiden välisiksi suhteiksi. Jotkut ympäristöt ovat meihin läheisissä suhteissa. Jotkut taas ovat niin etäisiä, että niillä ei ole juuri merkitystä tämän hetken ongelmien kannalta. “Kaikki liittyy kaikkeen” on tyylikäs iskulause, mutta se ei pidä paikkansa kuin tarkkaan määrittelyissä tilanteissa. Ympäristö voidaan määritellä mielekkäästi vain tietyssä kontekstissa. Ympäristöongelmien moninaisuus osoittaa, että ei ole olemassa yhtä kontekstia.

YMPÄRISTÖFILOSOFIA LUONNON FILOSOFIANA?

Ympäristöfilosofia näyttää väistämättä hajanaiselta, jos pitäydymme modernin ympäristökriisin luomassa käsitteellisessä rakennelmassa. Ilmiselvä ratkaisu tuntuisi olevan, että kyse onkin luonnosta: ympäristöfilosofia käsittelee ihmisen suhdetta luontoon ja ongelmia tässä suhteessa. Perustava tutkimuskohde näyttäisi olevan inhimillisen suhteet ei-inhimilliseen.²⁰ Tällöin olemme lähellä aiemmin kuvattua tapaa etsiä ympäristöfilosofian identiteettiä pidemmästä historiallisesta jatkumosta.

Voiko luonto olla yhtenäisyyden perusta? Modernin tradition piiristä katsoen tämä näyttäisi toimivalta ratkaisulta, sillä siinä sana luonto on kulttuurisesti voimakas. Luonto on jotain enemmän kuin ympäristö. Modernissa käsitteistössä luonto korostaa ei-inhimillisten olioiden läsnäoloa ja niiden monenlaista merkitystä. Viime vuosikatojen ajattelussa aineellinen luonto on nähty ikuisena kumppanina, naapurina, vastustajana, uhkana, vihollisena, resurssina, perintönä tai moraalisen innoituksen lähteenä. Tässä traditiossa luonto on jotain muuta (kaikki muu) kuin ihmiset ja heidän luomuksensa tässä maailmassa. Juuri luonnon universaaliudessa on kuitenkin sen ongelmallisuus. On vaikeaa puhua aineel-

lisesta luonnosta, siis luonnosta meille tutuimmassa mielessä, turvautumatta historiallisesti periytyneisiin ideoihin. Käytösämme on nimittäin merkityksiä, jotka eivät viittaa yksinomaan aineelliseen luontoon, luontoon ympäristönä.

Sanan “luonto” eri merkitysten ja eihimillistä aineellista todellisuutta koskevien ideoiden välillä onkin jännitteinen suhde. Historiallisesti ne todellisuuden alueet, joihin sanalla on viitattu, ovat olleet vallitsevaa nykymerkitystä paljon laajempia. Tiedyt merkitykset ovat tätä aineellista ja dualistista merkitystä vanhempia.

Luonto on olemus, jonkin olion tai lajin perimmäiset piirteet, kuten ilmaisussa “ihmisluonto”. Tämä merkitys on edelleen käytösämme, vaikka olemuksellisuuteen liittyvät ideat ovat muuttaneet radikaalisti muotoaan. Toinen vanha merkitys on luonto kosmoksena – eli kaikki mitä on. Nykyisessä kielenkäytössä on yksi tätä muistutava “luonnon” merkitys: luonto koko universumina, luonnontieteiden laajimpana mahdollisena tutkimuskohteena.²¹ Tämä on kuitenkin luonteeltaan hyvin erilainen kosmos. Esimerkiksi antiikin Rooman meille säilyneessä ajattelussa “luonto” kaikkeutena käsittää konkreettisen ja kouriintuntuvan maailman lisäksi ne alueet, joita me kutsuisimme uskonnolliseksi, metafyyiseksi tai mystiseksi. Luonto ei ole vain maailma, se on maailmassa ilmenevä moraalinen järjestys. Sen piiriin kuuluvat myös ihmisten yhteisöt ja yhteiskunnat yleisemmän järjestyksen toisintoina. (Williams 2003, Connolly 2003, Glacken 1967.)

Siksi on vaikea puhua vaikkapa antiikin kreikkalaisesta luontokäsitteestä sortumatta anakronismiin, sillä taustalle oletetaan helposti “luonto” (aineellisen eihimillisen luonnon mielessä) ylihistoriallisena referenttinä. Meille tuttu luonto universumina ei ole sama kuin vanha idea luonnosta moraalisen järjestyksenä, eivätkä kummatkaan ole käsitteellisesti yhteneväisiä aikamme hallitsevan luontokäsitteen kanssa. Merkitysjatkumoa on toki olemassa, kuten historiallisia siteitä eri luonto-

käsitteiden välillä (esim. yksilön olemusluonto yleisen kosmos-luonnon kuvana). Mutta viittauskohde on muuttunut radikaalisti. Voimme esimerkiksi liikaa yksinkertaistamatta sanoa, että joidenkin antiikin Kreikan ajattelijoiden ideaalina oli “luonnon mukainen elämä”. Tällä ei ole kuitenkaan juuri mitään tekemistä modernien luontoharmonian ideaalien tai vastaavien ajatusten kanssa. Varhaisempi “luonto” oli eettisten ja uskonnollisten periaatteiden joukko. Luonnon mukainen elämä tarkoitti esimerkiksi tiettyjen hyveiden mukaista elämää tai johonkin hierarkkiseen järjestelmään mukautumista. Historiallisesti “luonnon mukainen elämä” on tarkoittanut myös elämää eihimillisen, kansallisen tai rodullisen olemus-luonnon mukaisesti.

Tämä pitää paikkansa monien nykyistenkin uskomusjärjestelmien suhteen, joista on etsitty uudenlaisia luontoajatuksia – luontokäsite voidaan ymmärtää vain sitä tukevan käsitteellisen kehityksen kautta, tai toisinnamme vain omaa kulttuurista ymmärrystämme (Descola 1996, 84-85). Eksoottisen ja mystisen houkutus käy helposti ohi todellisen ymmärtämisen. Totta kai on mahdollista löytää kiinnostavia, innostavia ja käytännöllisesti hyödyllisiäkin ideoita vanhemmista tai radikaalisti erilaisista traditioista. Vaikka meille tuttu luontokäsite on uusi luomus, ovat ihmiset aina olleet kanssakäymisissä aineellisen ja elävän maailman kanssa. Näiden ideoiden etsinnässä ja arvottamisessa täytyy vain olla varovainen. Hyvä nyrkkisääntö on: etsiessäsi eihimillistä luontoa koskevia ajatuksia välttele niitä paikkoja, joissa kääntäjät ovat käyttäneet sanaa “luonto”, tai suhtaudu niihin ainakin suurella varauksella. Todennäköisimmin löydät uskonnollisia käsityksiä tai moraalisia näkemyksiä, et ajatuksia käytännöllisestä vuorovaikutuksesta eihimillisen maailman kanssa.

Olemus ja kosmos ovat mitä ilmeisimmin läntisten traditioiden ensimmäisiä “luonnon” muotoiluja.²² Nämä yleiset käsitteet on jäljitetty ainakin antiikin Kreikan filosofiseen ajatteluun tai sen kirjallisiin tuotok-

siin. Läntisen aatehistorian varrella monia muita käsitteellisiä muotoja syntyi niiden rinnalle samalla, kun ne itse muuttivat muotoaan. Monoteismin leviämisen myötä ”luonnon” yhdeksi yleiseksi merkitykseksi tuli luomakunta, jumalan luoma aineellinen maailma. Luonto on edelleen maailmassa vallitseva normatiivinen järjestys, siis myös sen yhteiskunnalliset muodot, mutta nyt järjestys ei ole sisäänrakennettua. Sen taustalla on tuonpuoleinen toimija, Luojan akti. Luonnon olemassaolon syyt ja lainalaisuudet tulevat sen itsensä ulkopuolelta, ja Luojan mieli/järki on siinä vallitsevan moraalisen järjestyksen lähde. (Williams 2003, Connolly 2003.)

Mielen/järjen erottaminen konkreettisesti aineellisesta luonnosta oli merkittävä historiallinen muutos ja tärkeä resurssi myöhemmille muutoksille. Tämän muutoksen suhdetta uuden ajan tieteiden kehitykseen on tutkittu paljon.²³ Usein toistettu ajatus, että modernin syntyy ”tuhosi luonnon hengen”, on kuitenkin liioittelua. ”Luonto” myös ei-inhimillisenä aineellisenä luontona sai persoonallisia piirteitä. Ajatus kristillisestä jumalasta todellisuuden arkkitehtinä ja alullepanijana hallitsi tieteellistäkin ajattelua pitkälle 1800-luvulle, ja monet ajattelijat joutuivat reagoimaan siihen tai puolustamaan itseään harhappisuuden syytöksiltä. Luonnosta alkoi kuitenkin tulla yhä useammin jumalan korvike, ja se viittasi vielä kauan (ja osin nykyäänkin) jumalankaltaiseen persoonalliseen voimaan – aineellisuutensa lisäksi sillä oli yliaistinen moraalinen ulottuvuus. Luonto oli todellisuutta ohjaava prinssiipi tai sen alkuperäinen suunnitelma. Luonto ohjasi aineellisten tapahtumien kulkua luonnonlakeina tai määrittä yhteiskunnallisen legitimaation perusteita luonnonoikeutena, luonnollisena lakina tai luonnollisena omaisuutena. Luonto oli antanut ihmisille heidän sisäisen olemus-luontonsa, ihmistoiminnan perusprinssiipit kuten egoismin tai empatian. (Williams 2003.) Tällaiset puhutavat olivat hallitsevia etenkin valistusajan yhteiskuntafilosofiassa, mistä

merkittävät poliittisen ajattelun klassikot juontavat juurensa. Kaikilla kulttuurin alueilla luonnon lakien löytämisestä tuli intellektuaalisten pyrintöjen keskus aiemman jumalan mielen etsimisen sijaan. Sanalla ”luonto” oli niin laaja merkitysalue, että sekä varhaiset luonnontieteet että esimerkiksi moraalinen ja poliittinen filosofia voivat mieltää itsensä luonnonfilosofiaksi. (Cassirer 1951, 39, 239.) Tiukka jako ihmis- ja luonnontieteiden ja niiden tutkimuskohteiden välillä vakiintui vasta 1800-luvulla osana modernin luonto/kulttuuri-dualismin syntyminen prosessia.

Se ”luonto”, jota tutkittiin, sisälsi siis pitkään ei-inhimillisen maailman lisäksi vahvoja normatiivisia ulottuvuuksia. Siten oli mahdollista sanoa luonnon konkreettisesti käskevän tai opettavan ihmisiä. Kyse ei ollut vain esimerkiksi luonnon tapahtumien analogisesta käytöstä (esimerkiksi muurahaispesä hyvän yhteiskunnan kuvana) vaan erilaisesta maailmankuvasta, jossa ajatukset olemuksellisuudesta ja transendentista järjestyksestä olivat vahvoja. Sanan ”luonto” moraaliset merkitykset olivat keskeinen osa ajan henkistä elämää, ja ne välittyivät uudessa muodossa eteenpäin. Ei ole ihme, että Darwinin ideat tulkittiin niin helposti moraaliseksi oppitunneiksi. Modernin historiassa onkin nähtävissä ristiriitainen jännite. Aineellinen ja ei-inhimillinen luonto toisaalta erotettiin tiukasti inhimillisestä maailmasta ja/tai alistettiin sen välineeksi, resurssiksi tai esteeksi. Toisaalta yhteiskunnallisia ja moraalisia ideaaleja haettiin luonnosta yhä uudelleen.²⁴ Tämä ristiriita on ymmärrettävissä vain sanan luonto kantaman moninaisen käsitteellisen kerrostuman avulla. Luonto saattoi olla sekä moraalin ulkopuolella ja moraalisesti tyhjä että moraalin symboli.

Syntyvissä luonnontieteissä luonto oli tietysti tutkimuksen kohde, mutta ”luonto” säilyi myös toisessa merkityksessä. Tieteentekijöiden kirjoituksissa se rinnastettiin yhä uudelleen järjen ja järjestyksen periaatteisiin. Matemaatikot tai arkkitehdit

saattoivat todeta, että heidän työnsä paljasti “luonnon mielen”, sen perimmäisen rakenteen pelkän ilmiänsä tuolla puolen. Inhimillisen edistyksen periaatteet löytyivät sieltä. Vastakohta tälle “luonnon” merkitykselle löytyy niistä yhteiskuntafilosofisista traditioista, jossa luonto oli järjen vastakohta. Tämä luonto ei viittaa aineelliseen todellisuuteen tai johonkin sen alueeseen, vaan olemassaolon tapaan. Luonto oli välttämättömyyden valtakunta vapauden valtakuntaa vasten. Tämä luonnon merkitys on kaksijakoinen. Ensinnäkin ihmisten nähtiin olevan vapaita vastakohtana viettien ja vaistojen “välttämättömyydelle” antautuville eläimille. Tämä oli ja on hyvin yleinen ajatus. Toinen merkitys taas viittasi siihen tapaan, jolla maailman meno oli järjestäytynyt. Luonnon niukkuus ja välttämättömyys oli kehittymättömyyttä, kaoottisuutta, konfliktia tai mielivallan alla elämistä. Sen vastaparina vapaus viittasi kehityksen ja edistyksen periaatteisiin, “pakemiseen luonnontilasta”.²⁵ Jälkimmäiset merkitykset olivat mitä ilmeisimmin yhteiskunnallisia.

Vahvan ja poissulkevan luonto/kulttuuri-dualismin kehitys oli modernin tärkeimpiä tuotoksia ja jossain mielessä sen intellektuaalinen päätepiste. Luonto on aineellisen todellisuuden alue ihmistoiminnan tuolla puolen. Kaupungit ja maatilat ovat kulttuuria, kun taas sademetsät ja ilmasto ovat luontoa. Tätä kahtiajakoa on toisinnettu monissa yhteyksissä: geneettinen perimä tai vietit ovat luontoa, ja kasvatusta on kulttuuria. Mieli/ruumis-dualismin ja luonto/kulttuuri-dualismin historiallisista suhteista on puhuttu paljon, ja esimerkiksi Val Plumwood ja Donna Haraway ovat tarkastelleet niiden yhteyksiä muihin keskeisiin kulttuurisiin kahtiajakoihin (Plumwood 1993, Haraway 2003). Asia ei ole kuitenkaan niin yksinkertainen. Eri-laiset “luontoon” liitetyt ajatukset kantavat mukanaan merkittävää historiallista painolastia. Sanan luonto monimerkityksisyyden heijastuu aineellisen luonnon ymmärtämisessä. Luonto on edelleen villi, kesyttämä-

tön ja kontrolloimaton. Järki ei ole organisoitu sitä, ei edes omaa sisäistä luontoamme. Luonto on myös alkuperäisyyttä, häiriintymätöntä ja harmonista vastakohtana kulttuurin muuntamalle, häiritsemälle ja jopa korruptoimalle.

Luonto ei olekaan pelkästään ei-inhimillisen alue, vain sillä voidaan viitata myös modernin organisaation tai merkittävän ihmisvaikutuksen puutteeseen. Tämä auttaa ymmärtämään, miten samaan aikaan “romantiikan” eri muodoissa puhuttiin luonnosta myrskyn villissä voimassa, viettien pidäkkeettömässä liikkeessä, niin sanottujen luonnonkansojen elämässä, Alppien koskemattomissa huipuissa, Saksan tai Pohjois-Amerikan synkissä ja “koskemattomissa” metsissä ja toisaalta maaseutujen perinteisessä maisemassa. Ajatus luonnosta moraalisesti merkityksellisenä järjestyksenä on säilynyt modernille ajalle. Tämä on helposti havaittavissa. Keskusteluissa seksuaalisuudesta, uusista teknologioista ja monista muista teemoista nojaututaan edelleen kaksijakoiseen moraaliseen akseliin. Luonto on oikea järjestys, ja luonnottomuus on moraalinen rikos sitä vastaan (Connolly 2003).

Modernissa luonnon ja luonnollisuuden retoriikassa tärkeä tekijä on ollut ajatus “välittömästä” tai “luonnollisesta” elämästä, luonnollisesta olemisen tilasta. Tälläkin ajatuksella on ollut kahtalainen rooli: halveksittu järkeä, kieltä ja kulttuuria vailla ollut eläimellisyys/primitiivisyys, tai kaittava alkuperäinen viattomuus/autenttisuus, joka kenties voitaisiin saada takaisin historian lopussa tai yksilöllisenä elämänfilosofisena projektina. Kulttuuriset kyvyt ja artefaktuaalisuus ovat nekin kahtalaisessa asemassa. Ensimmäisessä tapauksessa ne ovat varsinaisen ihmisyyden merkki, kyky luoda pysyviä yhteisöjä ja symbolisia traditioita ja ottaa etäisyyttä hetkessä elämiseen. Subjektin kyky ottaa etäisyyttä itseensä ja maailmaansa on kehityksen edellytys. Jälkimmäisessä tapauksessa kyse on historiallisesta onnettomuudesta, eräänlaisesta ajattelun repeämästä ja eksistentiaalisesta “vie-raantumisesta”. Keinotekoiset välityksen

muodot kuten kirjoitettu kieli ja merkityksellisten objektien luominen nähdään alkuperäisestä autenttisuudesta lankeamisena.²⁶ Viime vuosisatojen primitivismi, jossa sivilisaatiota vailla olevasta toisesta tehdään oman kulttuurin vastakohta, nojaa niin halveksuissa kuin ihannoivissa muodoissa tähän käsitteistöön. Luonnon ja kulttuurin ero olemassaolon tapoina on ylittämätön. Tällaiset näkemykset olivat tärkeitä myös joissain romantiikan muodoissa, mikä osoittaa vain kuinka ongelmallista on puhua “romanttisesta luontokäsityksestä”. Kaippu Arkadiaan liitettiin moderniin luontokäsitteeseen melko myöhään.²⁷

Tiukalla luonto/kulttuuri-dualismilla on ollut muitakin käsitteellisiä rooleja kuin tutuin ero “meidän” ja “sen” välillä. Varhaisessa epistemologiassa luonto tarkoitti usein raakadataa, ja sen vastakohta oli artefaktuaalinen, subjektin aktiivisuus. Taiteenteoriassa luonto on viitannut puhtaaseen representaatioon tai sen mahdottomaan pyrkimykseen, riippuen näkökulmasta. Yhteiskuntateorian tietyissä näkemyksissä luonnontilan ja yhteiskunnallisen tilan erotteulla korostettiin traditionaalisten yhteisöjen ja kirjatulla laeilla vakiinnutettujen yhteiskuntien eroja (Gourevich 1988, 29).

Tämän nopean historiallisen katsauksen opetuksena on, että meille periytyneet “luonnon” merkitykset ovat peräisin pääosin aivan erilaisesta kontekstista kuin ympäristökeskustelusta tuttu luonto. Suurella osalla niistä ei ollut suoraan mitään tekemistä ihmisten ja ei-inhimillisten olentojen ja prosessien suhteiden kanssa. Eri käsitteiden välille on syntynyt historiallisia sidoksia saman sanan kautta, mikä mahdollistaa yllättävät siirtymät käsitteellisessä rekisterissä. Tämän semanttisen moninaisuuden ymmärtäminen on tärkeää ympäristöfilosofialle. Se auttaa ymmärtämään, miksi monet ympäristökeskustelut jumiutuivat yhä uudelleen hedelmättömään kädenvääntöön luonnollisen ja luonnottoman välillä, ja miksi puhtaaseen luonnollisuuteen liitetään edelleen niin vahvoja moraalisia konnotaatioita.

Hyvä esimerkki on keskustelu biodiversiteetistä. Siitä on tullut jopa symbolinen ilmaisu koko ympäristöhuolelle ennen kaikkea siksi, että sitä pidetään mitattavana ja varmennettavana suureena. Keskusteluissa väännetään edelleen kättä siitä, mikä on ihmistoiminnan seurauksena syntyneen biodiversiteetin merkitys niin sanottuun luonnolliseen verrattuna – vaikka elävien olentojen itsensä kannalta tällä ei ole juuri mitään eroa. (Haila 2004b.) Niin sanotut laji-invaasiot eli vieraslajien saapuminen on kysymys, jossa tämä asetelma on erityisen korostunut. Lajin “vieraus” suhteessa “alkuperäiseen” luontoon on ylikorostunut argumentti, jolla voidaan ohittaa konkreettiset ympäristöjen tarkastelut kokonaan. Näissä keskusteluissa ylipäänsä unohdetaan helposti historiallisten tarkastelujen välttämättömyys luonnon ymmärtämiselle. Luonnollisuus ja luonnottomuus ovat edelleen keskeisiä argumentteja myös ilmastokeskustelussa.²⁸ Geeniteknologiasta ja “geenitiedosta” käydyssä keskustelussa asetelma toistuu jatkuvasti. Ympäristöfilosofien olisi ymmärrettävä tällaisen luontopuheen monimerkityksisyys, mikäli he haluavat avata näitä ongelmakohdita. “Luonto” voi vaikuttaa korvaamattomalta poliittiselta kategorialta, mutta sen kritiikitön käyttö vie loppujen lopuksi keskustelua sivuun konkretiasta epämääräis-ten moraaliperiaatteiden alueelle.

Siispä sanoessamme, että ympäristöfilosofia käsittelee ihmisen ja luonnon suhdetta, sanomme itse asiassa kovin vähän. Mikäli tässä tarkoitetaan “luontoa” kaikissa eri merkityksissään, on koko huomio merkityksetön, koska sana on merkinnyt melkein kaikkea mahdollista. Jos taas rajoitamme “luonnon” tässä yhteydessä tarkemmin, jää tärkeitä kysymyksiä jäljelle. Mistä inhimillisen ja ei-inhimillisen suhteista filosofia on ollut kiinnostunut? Mihin maailman aspekteihin se on kiinnittänyt huomiota? Ajatuksellisesti ympäristö-luonto on toki ollut läsnä filosofian historiassa monin tavoin: tieteellisen selityksen kohteena, haltuun otettavana alueena, esteet-

tisen kontemplaation kohteena ja niin edelleen. Ei-inhimillisiä olentoja ja ympäristön prosesseja on harvoin pohdittu niiden oman olemassaolon perspektiivistä. Inhimillisiä käytäntöjä suhteessa ympäristö-luontoon on niitäkin tarkasteltu hyvin valikoiden.

KÄYTÄNNÖLLINEN KANSSAKÄYMINEN

Ympäristöfilosofia on kuitenkin kiinnostunut hyvin spesifeistä käytännöllisistä suhteista muuhun aineelliseen todellisuuteen ja juuri tietynlaisista ihmistoiminnan seurauksista. Sen pyrkimyksenä on ollut nimenomaan tuoda uudenlaisia kysymyksiä esille – sellaisia, jotka eivät mahtuneet vanhojen luonnon käsitteellistysten piiriin. Käytännössä on osoittautunut, että mitä enemmän kokemuksia ympäristöongelmista ja niiden yhteiskunnallisista yhteyksistä kertyy, sitä huonommin mitkään “luonnon” merkitykset tuntuvat toimivan. Luonto on aivan liian laaja ja epäselvä kategoria, jotta sillä olisi suurtakaan käytännön relevanssia. Erityisen ongelmallinen on taipumus nähdä luonto erillisenä todellisuuden alueena, jonka rajat voidaan määritellä.

Ilmastonmuutos on jälleen hyvä esimerkki. Suurin ongelma sen ymmärtämisessä on, että emme voi erotella inhimillisten ja ei-inhimillisten tekijöiden vaikutusta itse muutosprosessissa. Ensinnäkin jaksottainen muutos näyttää olevan ilmastojärjestelmien olennainen piirre. On kyse siten “luonnollisesta” muutoksesta tai ei, syiden tarkka määrittely on mahdotonta. Vaikuttavia tekijöitä on yksinkertaisesti liian paljon, eikä ilmastodynamiikkaa voi mallintaa yksinkertaisten syy/seuraus-suhteiden avulla. Vaikka on mitä ilmeisintä, että inhimillinen toiminta on vaikuttanut ilmastoon merkittävästi, ei kausaalisuhdetta voi koskaan esittää täydellä varmuudella. Ennustukset eivät nekään voi olla koskaan varmoja. Tämän vuoksi ilmastopolitiikka on riskien ja todennäköisyyksien alueella. Ei ole olemassa luonnollista ilmastoa, jonka ihmistoiminta olisi saanut häiriintymään.

On vain jatkuvan muutoksen alue, ja ihmistoiminta on osallistunut ilmaston omiin muutosprosesseihin. Tämä ei ole turhantarkkaa sanojen pyörittelyä vaan tärkeä opetus ilmastomuutoksen luonteesta: inhimillisen toiminnan aiheuttamat päästöt eivät eroa mitenkään “luonnollisista”. Kyse on samoista yhdisteistä, jotka vaikuttavat samalla tavalla. Tämä ei tietenkään tarkoita, että ilmasto-ongelmaa ei ole olemassa. Se tarkoittaa, että luonnon ja kulttuurin erottelu ei auta meitä ymmärtämään ilmastomuutosta.²⁹ Normaalin tai luonnollisen ilmaston tilaa ei voida käyttää kriteerinä eikä siihen voida pyrkiä. Sen sijaan on mahdollista yrittää välttää siltä, että inhimilliset ja ei-inhimilliset yhteisöt joutuvat kohtaamaan ylitsekäymättömiä haasteita tulevaisuudessa. Käytännössä tämä tarkoittaa, että ilmastomuutokseen on reagoitava monilla muillakin tavoilla kuin päästöihin puuttumalla, eli vähentämällä haavoituvuutta ja parantamalla sopeutumisen mahdollisuuksia.³⁰ Toisaalta sopeutuminen on monille yhteisöille niin suuri haaste, että radikaali päästöihin puuttuminen on välttämätöntä sopeutumisen mahdollistamiseksi.

Luonnon ja kulttuurin erottelu kohtaa ongelmia muuallakin. Monet ympäristöt, joita pidetään tärkeinä, eivät ole luonnollisia sanan vakiintuneessa mielessä. Ne ovat syntyneet inhimillisten ja ei-inhimillisten toimijoiden pitkäaikaisen yhteistoiminnan tuloksena. Niitä ei voi tarkastella mielekkäästi epähistoriallisesta näkökulmasta, vaan on ymmärrettävä, että ne ovat historiallisia luomuksia siinä missä mikä tahansa “luonnollinenkin” ympäristö. Sukupolvien ajan kestäneen laiduntamisen muuntamat niityt ovat luonnollisia ja kulttuurisia yhtä aikaa, erottamattomasti. (Williams 2003.) Joissain tarkkarajaisissa tapauksissa voi olla mahdollista tehdä selkeitä erotte-luja inhimillisen ja ei-inhimillisen välillä ja rakentaa normatiivisia väitteitä niiden varaan (Lähde 2004). Monimutkaisten ympäristön ilmiöiden kohdalla ja suuremmissa ajan ja paikan mittakaavoissa tämä ei ole

enää mahdollista. Kriteerit eivät voi perustua luonnon varaan. Väittelyissä jonkin ympäristön luonnollisuudesta, luonnottomuudesta ja “luonnollistamisesta” joudutaan umpikujan, jossa unohdetaan historiallinen ulottuvuus.

Luonnollisten ja kulttuuristen elementtien jatkuva yhteennivoutuminen ei ole ainoa dualistisen luontokäsitteen ongelma. Kuten todettiin, modernilla ajalla ei-inhimillinen luonto on osaksi tyhjennetty kaikesta moraalisesta merkityksestä – tai pikemminkin se on merkityksellinen vain “välittyneessä” muodossa asutettuna alueena, resurssina, haavoittuvana elintilana, mutta ei luonnonolioiden omien tarpeiden ja elämäkokemuksen vuoksi. Tästä huolimatta luontoon liitetään moraalisia konnotaatioita. Siksi jonkin nimeäminen luonnoksi ei ole merkityksetöntä tai neutraalia. Kun Yhdysvaltain “kansallista perintöä” luotiin, Yosemitein kaltaiset paikat nimettiin luonnoksi, vaikka alueen ympäristöön olivat vaikuttaneet vuosisataiset intiaanien luonnonhoitokäytännöt. Yhdistettynä alkuperäisen luonnon vaalimisen ideaan tämä auttoi legitimoimaan “erämaan” asukkaiden pakkosiirtoja. Heillä ei ollut paikkaa tuleville sukupolville säilytettävässä luonnossa. (Haila 2003.) Käänteisesti on niin sanottuja alkuperäiskansoja kautta historian leimattu luonnonolioiksi, jotta heidät voidaan sulkea “yhteiskuntasopimuksen” ulkopuolelle. Imperialismi, kolonialismi ja etniset puhdistukset ovat olleet tällaisen luonnon politiikan tärkeitä sovellusalueita.

YMPÄRISTÖFILOSOFIA VAILLA YHTENÄISYYTTÄ

Yksikään “luonnon” merkitys ei tunnu soveltuvan siihen moninaiseen ilmiöjoukkoon, johon ympäristöfilosofia on sitoutunut. Ideat luonnosta erämaana, alkuperänä, tasapainona ja harmoniana törmäävät kokemukseen luonnonjärjestelmien muuttuvaisuudesta. Monilla ympäristökysymyksillä ei tunnu olevan mitään tekemistä

luonnon kanssa. Kenties ongelmana onkin yritys tavoittaa luonto kokonaisuutena.

Luontopuheeseen on liittynyt historiallisesti yhtenäistämisen taipumus. Eri merkityksissään “luonto” on ollut yksi, universaali, yhtenäinen ja ennalta annettu. Ihmisen tuolla puolella ja häntä edeltävänä se on välttämättä totaliteetti. Vaikka ihmisyhteisöt ovat kautta historian kohdanneet mitä erilaisimpia luontoja, vaikka hyvin erilaisissa luontosuhteissa elävät yhteisöt ovat kohdanneet toisiaan, luonnosta on hallitsevassa maailmankuvassa tullut yksi. Ihmisyhteiskuntien monisäikeisestä historiasta huolimatta *luonto* säilyy taustalla eräänlaisessa jatkuvassa nykyhetkessä. Tässä neutraaliuden illuusiassa on helppo unohtaa, että puhe “luonnosta” ja näkemysme ei-inhimillisistä olennoista ovat läpikotaisin tulkinnallisia ja latautuneita.

Luonnon moninaisuuden pakottaminen yhden nimittäjän alle tukee monikasvoisen maailman yksinkertaistamista. Ihmiset elävät monenlaisten luontojen kanssa ja kohtaavat hyvin erilaisia ongelmia. Ilmastopoliitiikan ja metsäekologian luonnot ovat hyvin erilaisia. Aina eri luonnot eivät ole kauniisti nivoutuneet yhteen. Hyvin abstraktissa mielessä kaikki maapallolla on yhteydessä kaikkeen muuhun ja osallistuu samoihin kiertokulkuihin. Tämän näkökulman soveltamisen alue on vain hyvin pieni. Monet ympäristöt voivat olla tärkeissä suhteissa eristyneitä toisistaan. Joskus se voi tarkoittaa äärimmäistä haavoittuvuutta ulkoisille ärsykeille, joskus selviytymistä muualla tuhoisista onnettomuuksista. Luonto on samaan aikaan haavoittuvainen ja mukautuvainen, yhtenäinen ja sirpaleinen. Sitä ei voi ymmärtää yhden metaforisen kuvan tai käsitteellistykseen avulla. Jos ei ole yhtä luontoa, ei ole yhtä mielekästä luonnon ideaakaan. Jokainen yleisempi luonnon idea täytyy luoda joltain tarkoituspäriä varten, ja se menettää aina jotain.

Varhaisen modernin ajatus luonnosta koneena perustui tietenkin analogioille niiden koneiden kanssa, joita eurooppalai-

set näkivät omassa elämänympäristössään. Toimivien mekaanisten laitteiden rakentaminen yhdistyi ajatukseen uuden luomisesta, joka oli analoginen jumalan luomisvoimalle – Paleyn kellometafora on vain yksi esimerkki siitä, kuinka kristillistä jumalaa kuvattiin yhä uudelleen rakentajaksi, insinööriksi, “Kellontekijäksi”. (Collingwood 1960, 8-9.) Metafora oli houkutteleva, koska sillä oli käytännön merkitystä tieteessä ja tekniikassa. Se auttoi tuottamaan uudenlaisia luonnonhallinnan välineitä sekä yleisemmän tunteen/unelman koko luonnon hallinnasta. Tämä luontokuva syntyi käytännön tarkoituksissa ja niitä varten. Mekanistisen luontokäsityksen tulkitseminen ikään kuin puhtaaksi metafyyksiseksi asenteeksi, osaksi *Zeitgeistia* tai läntisen ajattelun logiikkaa, ohittaa tämän aikalaisyhteyden. Konemetafora ei ollut ainoa luontokäsitys tuolla ajalla, mutta se oli vaikutusvaltaisin, koska siihen liittyvät inhimilliset käytännöt olivat niin vaikutusvaltaisia. Näiden käytäntöjen ulkopuolella muunlaiset käsitystavat olivat mitä todennäköisimmin elossa.

Ympäristöfilosofinen tutkimus abstraktista ihmisen ja luonnon suhteesta ohittaa käytännöllisten luontosuhteiden moninaisuuden lisäksi ihmisyyden moninaisuuden. Dualismin toinenkin osapuoli homogenisoi tuu. Erilaisista ihmisyyhteisöistä erilaisine toimeentulon tapoineen tulee ihmiskunta. Tällainen ajattelutapa on täysin epäpoliittista. Se sulkee pois omaisuuden ja vallan suhteet ja muut yhteiskunnalliset tekijät ympäristöongelmia selittävinä tekijöinä.

Nämä ongelmat ovat synnyttäneet ajatuksen, että ympäristöfilosofiassa ja kenties ympäristöajattelussa yleisemminkin pitäisi luopua kokonaan “luonnosta”. Tällaiset näkemykset tiivistyvät yksinkertaistetuna siihen, että luontopuhe sisältää aina “ajatusten salakuljettamista”. Luonto ei ole koskaan objektiivinen nimitys vaan sosiaalisen konstruktion tulos, osaltaan kuva itsestämme ja toiveistamme. Tältä pohjalta esitetään, että emme voi rehellisesti väittää puhuvamme luonnon puolesta, tai itse

asiassa minkään ei-inhimillisen puolesta. Meillä ei ole suoraa pääsyä luontoon, esimerkiksi ei-inhimillisten olentojen kokemukseen, joten emme voi muodostaa moraalisia käsityksiä tarkastelemalla luontoa. Kyse on lopulta yhteiskunnallisesta neuvottelusta ja kamppailusta.³¹

Viimeisin huomio on itse asiassa tärkeä. Ympäristökysymykset ratkeavat viime kädessä poliittisissa kamppailuissa ja konkreettisten käytäntöjen muuttumisen kautta. Tilanteen käsitteellistäminen uudelleen ei vaikuta juuri mihinkään, etenkin jos se jää pienen piirin puuhasteluksi. Tätä ympäristöfilosofien ei tulisi koskaan unohtaa. Alaa on vaivannut tietynlainen rationalistisen etiikan ja politiikan illuusio – ajatus, että tyhjentyvät argumentit ja hyvät eettiset apparatit riittävät vaikuttamaan asioiden kulkuun.

Ympäristötoiminnan väistämätön inhimillisyys ja yhteiskunnallisuus eivät kuitenkaan tarkoita, että olemme täysin eristettyjä ei-inhimillisten olentojen intresseistä ja kokemuksesta. Suora pääsy on tietysti mahdotonta, koska olemme ainoita vakiintuneella symbolisella kielellä kommunikoi via otuksia tällä planeetalla. Tästä huolimatta me voimme oppia käytännöllisistä kokemuksistamme lukemattomien ei-inhimillisten olentojen ja yhteisöjen kanssa. Ne “kertovat” tilanteestaan kukoistamalla ja kuoleamalla.³² Inhimillisen toiminnan seuraukset ympäristöissä ylipäänsä antavat osviittaa siitä, miten vaikutamme muiden olentojen selviytymisen mahdollisuuksiin. Vaikka opetukset joudutaan (tietysti) rakentamaan sosiaalisuuden piirissä, ovat luonnonelementit läsnä oppimisprosessissa.

”Luonnosta” ei tarvitse ja tuskin voidaan kokonaan luopua, se on niin olennainen osa kulttuurista sanastoamme. Sen sijaan meidän pitää päästä irti luonto/kulttuuri-erotteluun liittyvistä totalisoivista taipumuksista.³³ Kuten sanottu, erottelun vahvalla muodolla ei ole juuri mitään virkaa paitsi rajatuissa tilanteissa. Jos myrkyllisen kemikaalin päästöt aiheuttavat järven kuoleman, on aivan mielekästä sanoa,

että ihmistoiminta on tuhonnut luontoa. Sademetsän hakkaamisen yhteydessä voi hyvin puhua luonnon tuhoamisesta, koska koko elämän ympäristö tuhoutuu lopullisesti. Tosin metsässä saattaa asua ihmisiä, joiden luonnonhoitokäytännöt ovat vaikuttaneet metsään sukupolvien ajan. Tämä ei vaikuta asiaan mitenkään, jollemme jää kiinni erotteluun moraalisenä rajapyykkinä. Ihmisten läsnäolo ei välttämättä tee asiasta enemmän tai vähemmän merkityksellistä, vaikka perinteisessä mielessä se tekeekin metsästä vähemmän "luonnollisen".

Emme voi luoda ympäristöfilosofialle yhtenäistä käsitteellistä perustaa menettämättä kosketusta ympäristöongelmien ja niiden taustasyiden todellisuuteen. Tämän luulisi olevan itsestään selvää. Miten ihmeessä voisimme ottaa ympäristökysymyksen piiriin nousseiden ilmiöiden moninaisuutta haltuun yhdellä kertaa? Ympäristöliikkeen ja ympäristökysymysten politisoitumisen kuluessa on nostettu esiin monenlaisia ilmiöitä, eikä näiden valintojen taustalla ole mitään perimmäistä periaatetta. Hiukan yksinkertaistaen voi sanoa, että ympäristöajattelun historia keskittyy neljälle alueelle. Ensimmäiseksi, sekä inhimillisten että ei-inhimillisten elävien olentojen elinympäristöjä tuhotaan kiihtyvällä tahdilla. Toiseksi, monet korvaamattomat resurssit kuten makea vesi ja hedelmällinen maaperä ovat hupenemassa. Kolmanneksi, ainutlaatuisia lajeja ja ympäristöjä tuhoutuu.³⁴ Neljänneksi, eliöyhteisöjen ja ihmisyyhteisöjen selviämismahdollisuudet hupenevat esimerkiksi yllättävien ilmastomuutosten myötä. Sopeutumishaasteista tulee tuhoisia katastrofeja. Ympäristöfilosofian lähtökohtaista hajanaisuutta voi kuvata myös jännitteellä kahden huolenaiheen välillä: ihmiselämän hyvinvoinnin ja selviämisen mahdollisuuksien rapautuminen, ja toisten olentojen ja niiden elämaailmojen vastaavanlainen huomioonottaminen. Ne eivät sulje toisiaan pois mutta avaavat erilaisia kysymyksiä.³⁵

Ympäristöfilosofian tulee muuttua jatkuvasti, kun se kohtaa uudenlaisia ongel-

mia ja kun ongelmien taustalla oleva yhteiskunnallinen todellisuus muuttuu. Rinnakkaisia tarkastelutapoja tullaan aina tarvitsemaan, mutta jotkin ovat lähtökohtaisesti hyödyttömiä. Konkreettisten ympäristöongelmien abstrahoiminen vie harhaan. Tällä ei ole mitään tekemistä sen kanssa, kuinka radikaali tai militantti tulisi olla. Käytännön poliittisia strategioita ei voi suoraan johtaa tämän tason pohdintoista. Ne ovat kiinni siitä, millaisia yhteiskunnallisia voimia eri ympäristöongelmien takaa löytyy ja mitä johtopäätöksiä niistä tehdään. Tässä käsitellään sitä, millaisista lähtökohdista ympäristöfilosofiaa on ylipäänsä mielekästä tehdä.

Ympäristöfilosofien täytyy kysyä samoja kysymyksiä, jotka ovat tärkeitä missä tahansa yhteiskunnallisessa tai poliittisessä filosofiassa – sillä viime kädessä tästä on kyse, koska tarkastelemme ihmistoiminnan tuloksia. Joudumme katsomaan luonnonolentojen roolia uudella tavalla ja ottamaan sen uudella tavalla huomioon, mutta ihmisinä ja nykyisten yhteiskuntien asukkeina olemme (toivottavasti) kiinnostuneita ennen kaikkea ympäristöongelmien ratkaisemisesta. Yksi avainkysymys on, miten inhimillinen toiminta määräytyy. Voidaanko joitain toimintatapoja selittää vain arvojen, ideologioiden tai normien seurauksina, vai onko etsittävä toisenlaisiakin vastauksia? Inhimillisen elämän järjestäytymisen ymmärtäminen on ennakkoehto ihmistoiminnan seurausten ymmärtämiselle, eikä tällöin voi perustellusti ottaa esimerkiksi individualistisen etiikan välineitä tärkeimmäksi lähtökohdaksi. Kuten Raymond Williams totesi jo kauan sitten, poliittisesta taloustieteestä tulee ympäristöfilosofian ydinaluetta (Williams 2003).

Ympäristöongelmaksi määrittely tulee aina olemaan yhteiskunnallisen neuvottelun ja kamppailujen tulos. Joskus ne voivat saada äärimmäisiä muotoja, etenkin kun jonkin ympäristöongelman saaminen julki- seen tilaan liittyy joidenkin ihmisten tai muiden olentojen eloonjäämiseen. Ongelmien kirjavuus on opetus siitä, että yhtä

ympäristöongelman ratkaisua ei ole olemassa. Hyvin yleisessä mielessä ympäristöongelmat ovat väistämätön osa ihmisen olemassaoloa – ja jossain mielessä elämää itseään. Ihmistoiminta tulee aina aiheuttamaan ennakoimattomia sivuseurauksia. Niiden täydellinen eliminointi vaatisi täydellisen tiedon ja täydellisen kontrollin. Tietenkään tämä ei ole kovin toimiva yleisty. Jotkut ongelmat ovat väistämättö-

mia, jotkut taas on mahdollista välttää käytännöllisen oppimisen sekä taloudellisen ja poliittisen muutoksen kautta. Jokaisen ympäristöfilosofisen projektin onkin kysyttävä itseltään, minkälaisia ongelmia se aikoo käsitellä. Vastaus tähän kysymykseen määrittelee ne inhimillisen elämän ilmiöt, jotka ovat tarkastelun kohteena – ja minkälaista filosofiaa tarvitaan.

v i i t t e e t

1. Yrjö Haila on kirjoittanut yleiskatsauksen ympäristökirjallisuuden alkuvaiheista teokseen *Ympäristöpolitiikka* (Haila, 2001, s. 26-32).
2. *Environmental Ethics* -lehden kotisivuilla on hyvä tiivistelmä akateemisen ympäristöfilosofian synnystä. Osoite: <http://www.cep.unt.edu/novice.html>
3. Teoksen ympäristöfilosofisesti keskeisin teksti "The Land Ethics" on julkaistu nimellä "Maaetiikka" (Leopold 1997).
4. Karen J. Warrenin artikkeli "Feminismi ja ekologia" tarjoaa kiinnostavan katsauksen yhteiskunnallisten liikkeiden erojen ja sidoksien teoreettiseen tarkasteluun, etenkin feminismin ja ympäristöaateen suhteeseen (Warren 1997).
5. Marcuse oli sivunnut ympäristöteemaa jo teoksessaan *Eros and Civilization*, mutta hän tarttui konkreettisiin ympäristökysymyksiin ennen kaikkea pamfletissaan *Counterrevolution and Revolt* (Marcuse 1973 [1955], 1989 [1972]).
6. Bookchinin laajasta tuotannosta saa hyvän yleiskuvan kokoelmasta *The Murray Bookchin Reader* (Bookchin 1998).
7. Hyvä esimerkki on Michel Hardtin ja Antonio Negrin teos *Empire* (Hardt & Negri 2001).
8. Tällä vastakkainasettelulla on monia muotoja: syväekologia vs. yhteiskuntaekologia, luonnontieteellinen ekologia vs. vihreiden puolueiden sosiaaliset ohjelmat ja niin edelleen. On toki muistettava, että "yhteiskuntaekologisen" teorian lähtökohta oli hyvin käytännönläheinen. Alkujaan esimerkiksi Bookchinin kirjoitukset keskittyivät siihen huomioon, että ympäristökysymykset eivät ole muista yhteiskunnallisista kysymyksistä erillään. Vaikka yhteiskuntaekologisiin ohjelmiin on liittynyt edellä kuvattua ideologisen kolonisaation pyrkimystä, tämä on tärkeä kontribuutio. Toinen näkökulma yhteiskuntaekologisen kritiikin syntyyn (sillä se syntyi ensisijaisesti kritiikkinä) on, että kyse oli reaktiosta *mentalisticista* ympäristöfilosofiaa kohtaan. Mentalistisella tarkoitetaan tässä näkökulmaa, jossa korostuvat asenteet, arvot ja ideologiat ihmistoiminnan tärkeimpinä kausaalina syinä – näin myös ympäristöongelmien syinä. Tällainen analyysi etäännyttää inhimilliset asenteet käytännöstä, niistä yhteisöllisistä käytännöistä ja instituutioista, joissa niitä luodaan ja uusinnetaan. Näin myös toimintaehdotukset jäävät löyhän asennemuutospuheen tasolle.
9. Siis silloin kun oletuksena on, että läntisistä traditioista löytyy enemmän tai vähemmän yhtenäinen ympäristöfilosofinen juonne. Ympäristöfilosofisia ajatuksia on toki haettu monien muiden kulttuurialueiden historiasta tai nykyisistä traditioista, mutta tällöin useimmiten oletetaan, että koko "läntinen" kulttuuri on pohjimmiltaan epäkelvo ja se täytyy korvata jostain muualta saaduilla esimerkeillä.
10. Tästä taustasta hyvän kuvan antaa Daniel Worsterin teos *Nature's Economy* (Worster, 1985).
11. Varhaisemmassa ympäristövaikutuksia pohitivassa ajattelussa korostuivat rotu- tai kulttuuristereotypiat, ja spekulatiot olivat usein valmiiden oletuksien tukea. Hyvä esimerk-

- ki on vanha oletus pohjoisen eli tietyksi eurooppalaisen ilmaston "karaisevasta" vaikutuksesta, joka oli toiminut kimmokkeena todellisen sivistyksen synnylle. Toisin oli laiskuutta suosivissa lämpimissä etelän maisissa. Ilmeisesti tämä historia on tuonut tällaiselle ajattelulle niin vahvan negatiivisen leiman, että kaikenlaista "ympäristödeterminismiin" vivahtavaa ajattelua on karsastettu. Tällaisen ajattelun historiasta katso Glacken 1967.
12. Kuten luvussa "Ympäristöfilosofia luonnon filosofiana?" huomaamme, tällainen määritelmä itse asiassa tarkoittaisi, että ympäristöfilosofia pohtisi kaikkea.
  13. Tästä äärimmäisestä näkemyksestä on hyvin erilaisia muotoiluja. Suomalaisessa keskustelussa Pentti Linkolan kirjoitukset lienevät tutuimpia. Ympäristökirjallisuuden klassikko Paul Ehrlich on väestönkasvua korostaneissa kirjoituksissaan päätenyt tällaiseen näkemykseen (Ehrlich 1993). Niin sanotun primitivistismin edustajista etenkin John Zerzan on korostanut ihmisyuden sijaan "sivilisaation" tuhoisuutta missä tahansa muodossa. Sen vastakohtaksi asetuu "historiaton" elämä oletetussa harmonisessa luonnontilassa. (Ks. esim. <http://www.primitivism.com/future-primitive.htm>.)
  14. Teos *Ympäristöpolitiikka* on kokonaisuudessaan hyvä esitys tämän kehityksen luonteesta (Haila & Jokinen 2001).
  15. Tällainen väite on melkein aina kehämäinen: Ihmisyys aiheuttaa aina ja kaikkialla ympäristöongelmia. Mikä on ympäristöongelma? Ihmistoiminnan vaikutus luontoon. Kehämäisyyteen päädytään väistämättä, mikäli ympäristöongelmat määritellään jonkin yksinkertaisen olemuksellisen jaotteen avulla. Samanlaisiin käsitteellisiin ongelmiin törmätään "ympäristön tuhoutumisen" kohdalla.
  16. Suuren mittakaavan biotooppien tuhoutuminen tai ilmastomuutos ovat hyvin erilaisia ilmiöitä, mutta molemmat osoittavat poliittisen analyysin välttämättömyyttä laajojen ympäristöongelmien ymmärtämiselle. Tämän analyysin sivuuttaminen ja sen olettaminen, että ne ovat "pohjimmiltaan" jonkin syvemmän kulttuurisen tekijän tulosta, on vähintäänkin älyllisesti laiskaa ja yleensä moraalisesti vastuutonta.
  17. Ympäristöhistoriaan liittyy tietyksi muitakin ongelmia. Ensinnäkin oletus ihmistoiminnan tuhoisuudesta synnyttää taipumusta syrjäyttää muiden ympäristösyiden, esimerkiksi ilmaston vaihtelun, merkitys. Toiseksi yhteisöjen kyky sekä mukautua muutoksiin että oppia virheiden perusteella lienee ainoa selitys sille, että ihmisyhteisöjä on edelleen elossa. Onnistuneiden esimerkkien sulkeminen kertomusten ulkopuolelle on sekin yleistä. Ironista kyllä, mikäli "ympäristön tuhoutuminen" tai "epäonnistunut ympäristösuhde" määritellään näin valikoiduilla kriteereillä, ei suuri osa moderneista ympäristöongelmista ole kovin relevantteja. Läntiset teolliset yhteiskunnat ovat näin karkealla välineistöllä "onnistujia" – ellei sitten tulevaa katastrofia venytetä tuomiopäivän tavoin epämääräiseen tulevaisuuteen.
  18. Olen käsitellyt tätä teemaa Yrjö Hailan kanssa yhteisartikkelissamme "Luonnon poliittisuus" (Haila & Lähde 2003). Artikkelini on esipuhe käännöskokoelmaan, jossa esitellään aiheeseen liittyvää keskustelua. Hailan kirjassa *Retkeilyn rikkaus* on hyvä katsaus aihetta käsittelevään kirjallisuuteen (Haila 2004). Vuonna 2006 ilmestyy esseekokoelma *How does nature speak?* (toim. Chuck Dyke & Yrjö Haila, Duke University Press), jossa tätä teemaa syvennetään. Omassa artikkelissani "Gardens, Climate Changes and Cultures" käsittelem ilmastomuutoksen problematiikkaa ja sivuan edellä kuvattuja ympäristöhistorian ongelmia (sama). Steven Vogel käsittelee aihetta ennen kaikkea akateemisessa ympäristöfilosofiassa teoksessaan *Against Nature* (Vogel 1996).
  19. Katso edellä ekologisesta purismista ja olemuksellisten jakojen hedelmättömyydestä.
  20. Tämä ei tietenkään sulje pois "palautevaihtuksia" inhimillisuuden alueelle erilaisen uhkatekijöiden muodossa.
  21. On tärkeää huomata, että tämä on olennaisesti eri luontokäsite kuin luonto/kulttuuridualismiin kuuluva. Universaali luonto on kirjaimellisesti kaikki, eikä sen piirissä ole mielekäs tehdä erottelua inhimilliseen tai kulttuuriseen. Se tukeutuu laajimpaan mahdolliseen todellisuuden tarkastelun perspektiiviin. Dualistinen luontokäsite rakentuu vastakkainasettelun kautta, inhimillisen ja ei-inhimillisen maanpäällisen suhteen tarkasteluun. Näiden ideoiden käytännön eroa voi pohtia vaikkapa vertailemalla hirmumyrskyä, maanjäristystä tai meteoria luon-

- non edustajana (ks. Lähde 2005).
22. Tässä ohitan luonnollisesti sanojen kääntämisen ja käsitteistön suhteen ongelmat. Sanallinen jatkumo on vakiintuneiden kään-
nösen kautta ollut kuitenkin suhteellisen vakaa jo roomalaisesta antiikista lähtien. *Natura*-juurta olevat sanat ovat hallinneet läntistä luontokäsitteistöä. Kreikkalaisen antiikin kohdalla on tietysti suurempia ongelmia, mutta käännökset ovat melko vakiintuneita.
  23. R. G. Collingwoodin *The Idea of Nature* käsittelee aihetta keskittyen ”luontoon” tieteellisen tutkimuksen kohteena, eli maailmaa koskevana metafysisinä käsityksinä (Collingwood 1960).
  24. Kuten Raymond Williams toteaa, valitsemalla luonnon edustajat päädyttiin hyvin erilaisiin johtopäätöksiin. Naturalistisen egoismin ja mutualismin välinen kiista on tästä hyvä esimerkki.
  25. Tämä ajatus löytyy jossain muodossa sekä Hegeliltä että Marxilta. Mutta koska ”luonto” voi viitata niin moniin eri asioihin, he puhuvat luonnosta toisenlaisissakin merkityksissä. Yhteiskunnallisen ”luonnon” ero muihin on välttämätöntä ymmärtää, tai muuten tekstien mielekäs tulkinta on mahdotonta.
  26. Ks. alaviite 13. John Zerzanin ajattelussa luonto ja sivilisaatio ovat juuri tällä tavalla poissulkevassa suhteessa.
  27. Välittömyyden idean kohtaloissa on nähtävissä sekaannus kahden ajatuksen välillä. Toisaalta on ajatus subjekti/objekti-suhteiden luomisesta välttämättömänä osana kaikkea yhteisöllisyyttä, kieltä ja artefaktien luomista, toisaalta taas vieraantumisen käsitteeseen liittyvä ajatus kieroutuneista suhteista ihmisten tai ihmisten ja heidän maailmansa välillä. ”Vieraantumisen loppu” on pätevä yhteiskuntafilosofinen idea, kunhan se kytketään johonkin konkreettiseen historialliseen tilanteeseen eikä yleisiin ontologisiin pohdintoihin. Tällöin se viittaa dehumanisoivien yhteiskunnallisten suhteiden kumoamiseen, ei kaiken symbolisen välityksen katoamiseen. On kovin vaikea nähdä, mitä kaikkien subjekti/objekti-suhteiden kumoaminen voisi tarkoittaa, ellei jonkinlaisia henkilökohtaista mystistä kokemusta.
  28. Ks. alaviite 18.
  29. Otsonikato on puolestaan hyvin erilaatuisen ilmiö, ja siinä erottelu on aivan mielekäs. Otsonikerrosta tuhoavat synteettiset yhdisteet ovat kulttuurisia tuotteita ja ne vaikuttavat melko yksinkertaisella tavalla. Otsonikadon kytkeytyminen muuhun ilmastomuutokseen monimutkaistaa tietysti kuviota.
  30. Sopeutumiskyvyn parantuminen tulkitaan helposti tekniseksi kysymykseksi, mutta kyse on lopulta myös itsemääräämisoikeuden ja maanomistuksen kaltaisista yhteiskunnallisista kysymyksistä (Lähde 2005).
  31. Steven Vogel on käsitellyt tätä kysymystä sekä niin sanotussa kriittisessä teoriassa että akateemisessa ympäristöfilosofiassa (Vogel 1996, Vogel 2002). Tosin hän ei nähdäkseen tee riittävän selkeää eroa ”luonnon” semanttisen kirjon ja aineellista ympäristö-luontoa koskevien näkemysten välillä. Lisäksi hänen näkemyksensä sosiaalisesta konstruktioista on jossain määrin yksinkertainen. Katherine Hayles on pyrkinyt purkamaan tätä asetelmaa (Hayles 1995). Bruno Latour ja Luc Ferry ovat myös kritisoineet luontoa poliittisena perustakäsitteenä, tosin he keskittyvät enemmän aineellisiin luontokäsityksiin, eivät luonnon retoriikkaan (Latour 2003, Ferry 1993).
  32. Eläinyksilöiden kohdalla tulkinnallinen kommunikaatio on helpompaa, ja yksilöllisissä kulttuurisissa suhteissamme eläimiin me olemme hieman eri asemassa kuin monimutkaisempien luonnonilmiöiden kohtaamisessa. Tästä syystä ”eläinkysymyksen” filosofinen pohdinta vaatii hieman erilaista välineistöä kuin ympäristökysymyksen. Hyvän yleiskuvan antaa Aaltola 2004. Onkin huomattava, että eläimet asetuvat filosofisesti kahteen hyvin erilaiseen asemaan, jotka eivät ole täysin yhteismittaisia – yksilöiksi ja ”luonnon elementeiksi”, eli ekologisten suhteiden osiksi.
  33. Esimerkiksi Vogelien suurin ongelma onkin, että hän tekee uskonhypyn koko luonnon tuntemisen mahdottomuudesta kaikkien yksittäisten luonnonelementtien ”tuntemattomuuteen”.
  34. Tämä kriteeri on ollut ympäristöaatteen keskeisimpiä argumentteja, mutta sekään ei ole yksiselitteinen. Uutuus ja ainutlaatuisuus ovat osa elämää, mutta niin on myös ainutlaatuisien asioiden katoaminen väistämättä. Kaiken katoavaisuus ei tee esimerkiksi biodiversiteetin suojelun ideasta merkityksettömä, mutta sen jotkut muodot voi-

vat olla problemaattisia (Haila 2004b).

35. Edellä mainittu kiista antroposentristen ja biosentristen näkemysten välillä on tästä syystä lähtökohtaisesti keinotekoinen, sillä se ei ota ympäristökysymysten moninaisuutta huomioon. Pakkomielle etsiä koko kysymykselle yhtenäistä “filosofista kenttää” ja arvopohjaa vie keskustelun umpikujaan. Toisaalta kaikkia ympäristöfilosofisia näke-

myksiä, jotka näyttävät perustavan moraalisia näkemyksiä luonnonoloiden intresseihin, kritisoidaan usein kovin yksinkertaisin argumentein leimaamalla ne biosentriseksi arvo-objektivismiksi (jolla tietysti on ongelmansa). Me emme voi perustaa mitään luonnon kokonaisuudelle, mutta voimme perustellusti yrittää ymmärtää luonnollisten oloiden pyrintöjä ja intressejä.

KIRJALLISUUS

- Aaltola, Elisa, *Eläinten moraalinen arvo*, Vastapaino, Tampere 2004.
- Attfield, Robin, “Länsimaiset perinteet ja ympäristöetiikka”, teoksessa *Ympäristöfilosofia*, toim. Markku Oksanen ja Marjo Rauhala-Hayes, Gaudeamus, 1997, s. 47-72.
- Bookchin, Murray, *The Murray Bookchin Reader*, toim. Janet Biehl, Black Rose Books, Montreal 1998.
- Cassirer, Ernst, *Philosophy of the Enlightenment*, Beacon Press, Boston 1951.
- Collingwood, R. G., *The Idea of Nature*, Oxford University Press, Lontoo 1960.
- Connolly, William E., “Ääniä tuulispästä”, teoksessa *Luonnon politiikka*, toim. Yrjö Haila ja Ville Lähde, Vastapaino, Tampere 2003, s. 108-148.
- Descola, Philippe, “Constructing natures. Symbolic ecology and social practice”, teoksessa *Nature and Society. Anthropological perspectives*, toim. Descola ja Palsson, Routledge, Lontoo 1996.
- Ehrlich, Paul, *The scale of the human enterprise, Nature Conservation 3: Reconstruction of Fragmented ecosystems*, Beatty & Sons, Surrey 1993, s. 3-8.
- Luc Ferry, *Uusi ekologinen järjestys puu, eläin, ihminen*, Suomentanut Juhana Lehtinen, Expertise, Espoo 1993.
- Glacken, Clarence, *Traces on a Rhodian Shore*, University of California Press, 1967.
- Gourevich, Victor “Rousseau’s State of Pure Nature”, *Interpretation*, Vol. 16/1, 1998.
- Haila, Yrjö, *Retkeilyn rikkaus – Luonto ympäristöhuolen aikakaudella*, Kustannus Oy Taide, Helsinki 2004.
- Haila, Yrjö, “Making the Biodiversity Crisis Tractable: A Process Perspective”, teoksessa *Philosophy of Biodiversity*, toimittaneet Markku Oksanen ja Juhani Pietarinen, Cambridge University Press, Cambridge 2004, s. 54-88 (Haila 2004b).
- Haila, Yrjö, “‘Erämaa’ ja ympäristöajattelun moniulotteisuus”, teoksessa *Luonnon politiikka*, toim. Yrjö Haila ja Ville Lähde, Vastapaino, Tampere 2003, s. 174-204.
- Haila, Yrjö, “Ympäristöherätys”, teoksessa *Ympäristöpolitiikka*, toimittaneet Yrjö Haila ja Pekka Jokinen, Vastapaino, Tampere, 2001, s. 21-46.
- Yrjö Haila ja Pekka Jokinen (toim.), *Ympäristöpolitiikka*, Vastapaino, Tampere, 2001.
- Haila Yrjö ja Lähde Ville, “Luonnon poliittisuus: Mikä on uutta?”, esipuhe teokseen *Luonnon politiikka*, Vastapaino, Tampere 2003.
- Haraway, Donna, “Manifesti kyborgeille: tiede, teknologia ja feminismi 1980-luvulla”, teoksessa *Luonnon politiikka*, toim. Yrjö Haila ja Ville Lähde, Vastapaino, Tampere 2003, s. 208-265.
- Hardin, Garrett, “The Tragedy of the Commons”, *Science*, 162(1968): 1243-1248.
- Hardt Michel ja Negri Antonio, *Empire*, Harvard University Press, 2001.
- Hayles, Katherine, “Searching for common ground”, teoksessa *Reinventing Nature: Responses to Postmodern Deconstruction*, Island Press, Washington D.C. 1995, s. 47-63.
- Ingold, Tim, “Sfäärien soitosta pallojen pinnalle”, teoksessa *Luonnon politiikka*, toim. Yrjö Haila ja Ville Lähde, Vastapaino, Tampere 2003, s. 152-169.
- Jokinen, Ari, *Luonnonvarojen käytön ja dynamiikan hallinta yksityismailla*, väitöskirja, Acta Universitatis Tamperensis, Tampere University Press 2004.
- Latour, Bruno, “Moderni vai ekologinen? Uutta

- oikeutusta etsimässä”, teoksessa *Luonnon politiikka*, toim. Yrjö Haila ja Ville Lähde, Vastapaino, Tampere 2003, s. 70-103.
- Leopold, Aldo, “Maaetiikka”, teoksessa *Ympäristöfilosofia*, toim. Markku Oksanen ja Marjo Rauhala-Hayes, Gaudeamus 1997, s. 120-138.
- Lähde, Ville, “The Problem of ‘Nature’ in Environmental Philosophy”, teoksessa *Filosofisia tutkimuksia – Philosophical Studies in honorem Leila Haaparanta*, toimittaneet Kaisa Luoma, Erna Oesch ja Risto Vilkkö, Tampere University Press, Tampere 2004, s. 267-276.
- Lähde, Ville, “Luonnonkatastrofin luonto”, *niin & näin* 1/2005, s. 31-34.
- Marcuse Herbert, *Eros and Civilization, A Philosophical Inquiry into Freud with a new preface by the author*, Abacus Books, London 1973.
- Marcuse, Herbert, *Counterrevolution and Revolt*, Beacon Press 1989.
- Merchant, Carolyn, *The Death of Nature*, Harper San Fransisco, 1990.
- Oksanen Markku ja Rauhala-Hayes Marjo, “Esi-puhe” teokseen *Ympäristöfilosofia*, toim. Markku Oksanen ja Marjo Rauhala-Hayes, Gaudeamus 1997.
- Passmore, John, “Asenteet luontoa kohtaan”, teoksessa *Ympäristöfilosofia*, toim. Markku Oksanen ja Marjo Rauhala-Hayes, Gaudeamus, 1997, s. 34-46.
- J. Passmore, *Man’s Responsibility for Nature*. Duckworth, London 1980.
- Plumwood, Val, *Feminism and the Mastery of Nature*, Routledge, London & New York 1993.
- Pointing, Clive, *A Green History of the World, The Environment and the Collapse of Great Civilizations*, Penguin Books, New York 1993.
- Vogel, Steven, “Environmental Philosophy after the End of Nature”, *Environmental Ethics* 24 (2002), s. 23-39.
- Vogel, Steven, *Against Nature, The Concept of Nature in Critical Theory*, State University of New York Press, Albany 1996.
- Warren, Karen J., “Feminismi ja ekologia: yhteyksien rakentamista”, teoksessa *Ympäristöfilosofian polkuja*, toim. Yrjö Uurtimo ja Vesa Jaaksi, TAJU, Tampere 1997, s. 21-48.
- White, Lynn Jr., “Ekologisen kriisin historialliset juuret”, teoksessa *Ympäristöfilosofia*, toim. Markku Oksanen & Marjo Rauhala-Hayes, Gaudeamus, 1997, s. 21-33.
- Williams, Raymond, “Luontokäsitykset”, teoksessa *Luonnon politiikka*, toim. Yrjö Haila ja Ville Lähde, Vastapaino, Tampere 2003, s. 40-66.
- Worster, Donald, *Nature’s Economy. A History of Ecological Ideas*. Cambridge University Press, 1985.